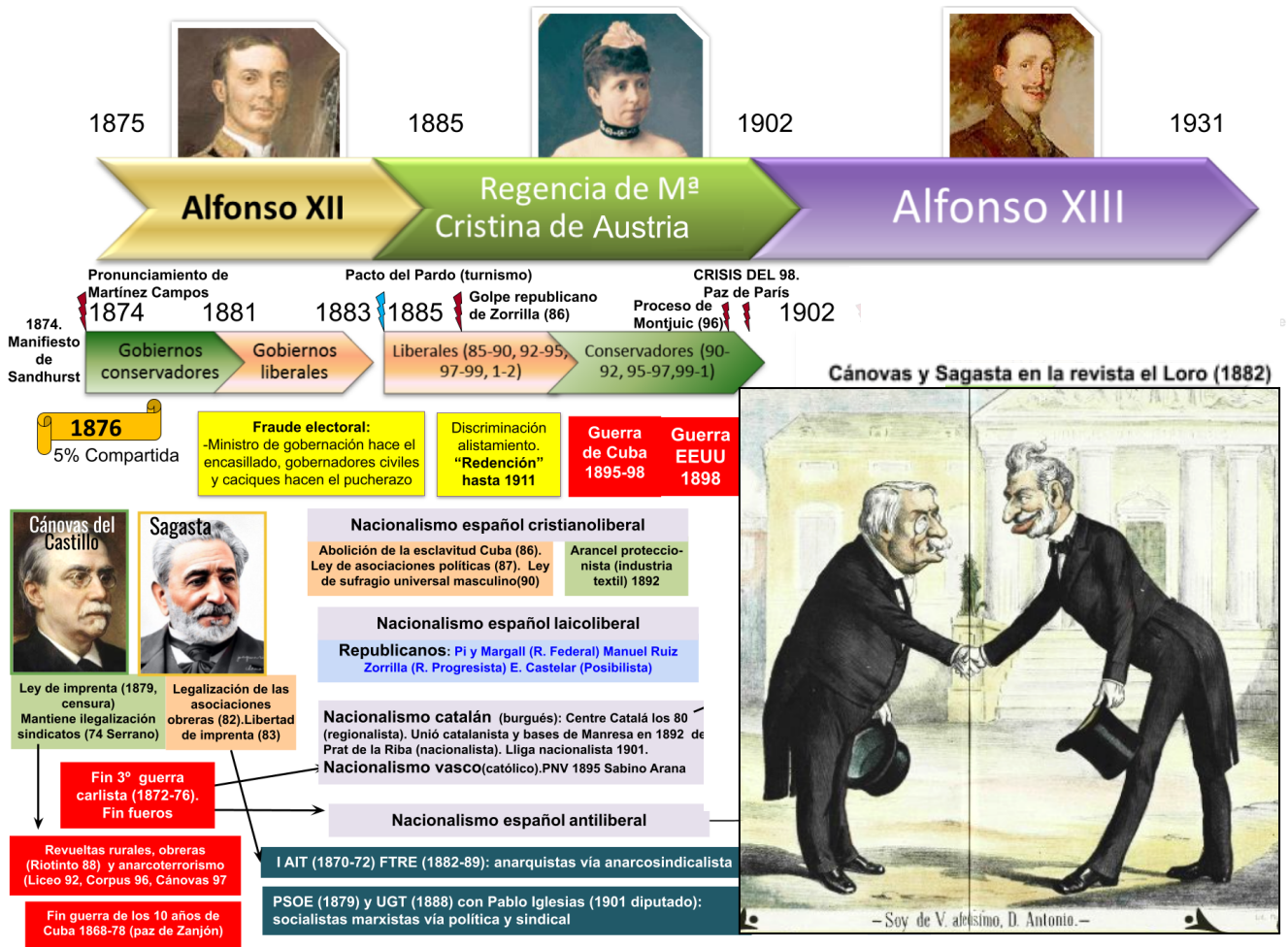
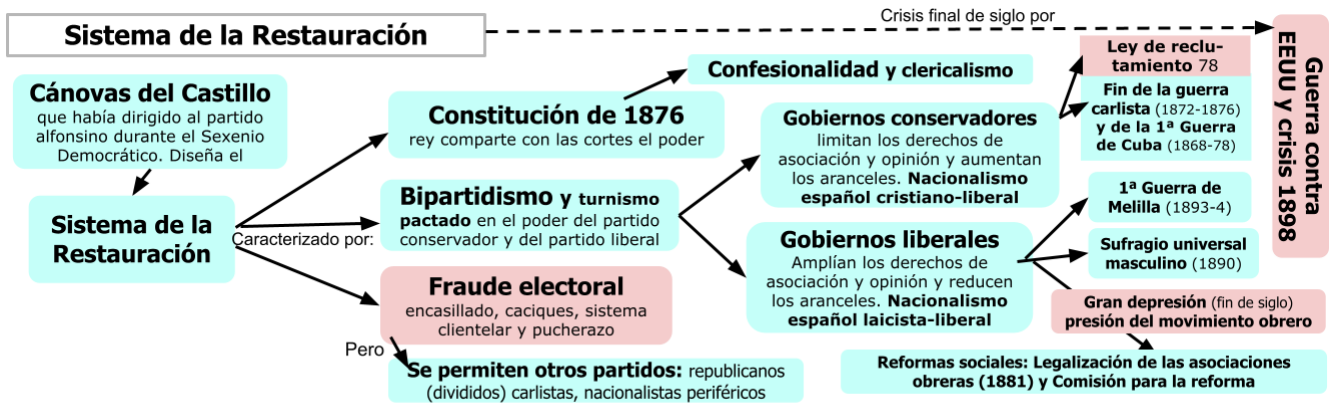

Què cal saber?

1. El funcionament del sistema polític de la Restauració ideat per Cánovas. (des de la 72)
2. El naixement i les variants dels nacionalismes espanyol, català i basc (des de la 77).
3. L'evolució del moviment obrer a Espanya durant el segle XIX i els seus corrents (des de la 84)
4. La política espanyola respecte al problema de Cuba, els principals fets del desastre colonial del 1898 i les conseqüències (des del 89)

Cànovas del Castillo i els alfonsins

El sistema del període de la **Restauració** va ser ideat per l'antic liberal unionista Antonio **Cánovas del Castillo**. És molt probable que abans hagués estat el redactor del manifest de Manzanares (que va començar al Bienni Progressista el 1854) en què criticava la corrupció i el monopoli de poder dels liberals moderats. Durant el Sexenni Democràtic s'havia posat al capdavant del **partit alfonsí** que defensava la restauració de la monarquia dels Borbons amb Alfons, fill d'Isabel II. Cánovas va aconseguir que la impopular Isabel II abdicés en el seu fill Alfonso el 1870.

Cánovas

Sagasta

Des del primer moment els alfonsins van comptar amb el suport de la **noblesa**, els **militars** i la **Església**. Tots ells havien sortit perjudicats amb les mesures que van prendre els governs del Sexenni (d'ideologia progressista i demòcrata). Durant el Sexenni Democràtic el partit alfonsí va aglutinar antics liberals moderats i va tenir molt poc suport electoral, però l'evolució dels esdeveniments el va beneficiar:

- El **fracàs** buscant una altra casa regnant quan es va intentar amb **Amadeu** de Savoia.
- El fracàs de la Primera República. Les classes altes i mitjanes tenien molta por als disturbis que s'havien produït: **revoltes cantonalistes**, **les revoltes urbanes** i **les revoltes camperoles**.
- La **manca de legitimitat** de la dictadura de **Serrano** que governava per decret (sense parlament) com a president de la república però amb una constitució monàrquica (la del 69) des del cop de Pavia
- **Alfons**, el candidat borbó, ja tenia **17** anys el 1874. Mentrestant, Cánovas es movia per augmentar els suports de la restauració dels Borbons:
- Augmentava els seus contactes garantint que el nou rei no cauria en els mateixos errors de sa mare, és a dir, que no intentaria desvirtuar la democràcia governant per decret amb els liberals moderats. Ell mateix se n'encarregaria com a líder del partit hereu dels moderats
- L'1 de desembre va ajudar Alfonso XII a redactar el **Manifest de Sandhurst** (acadèmia militar anglesa en què Alfonso estava formant-se). En aquest document el futur monarca es comprometia a ser un monarca respectuós amb la dinàmica parlamentària, fins i tot es defineix com a monarca liberal.

El 29 de desembre, el prestigiós general **Martínez Campos** (que havia sotmès als cantons revoltats de València i Almansa), realitza un pronunciament militar i proclama rei Alfons. Tot i que Cánovas estava en contra de la intervenció dels militars en política, va acceptar la nova situació. En endavant ja no parlem de construcció de l'estat liberal perquè l'estat liberal ja va quedar consolidat i institucionalitzat. Un cop al poder, Cánovas va ser l'artífex d'un sistema polític conegut com a canovista o sistema de la restauració que es va caracteritzar per: el turnisme bipartidista, el frau electoral planificat i l'aparença de pluralitat. El sistema es va institucionalitzar amb la Constitució del 1876 i va funcionar gràcies al suport de la noblesa, l'Església i l'exèrcit.

(...) la Monarquia hereditària i constitucional posseeix en els seus principis la necessària flexibilitat i totes les condicions d'encert calen perquè tots els problemes que porti el seu restabliment siguin resolts de conformitat amb els vots i la conveniència de la nació. No cal esperar que decideixi jo res de pla i arbitràriament; sense Corts no van resoldre els negocis arduos els Prínceps espanyols allà en els antics temps de la Monarquia, i aquesta justíssima regla de conducta no l'he d'oblidar en la meua condició present, i quan tots els espanyols ja estan habituats als procediments parlamentaris. (...) A això hi ha de contribuir poderosament la dura lliçó d'aquests temps, [...] ni deixaré de ser bon espanyol, ni com a tots els meus avantpassats bon catòlic, ni com a home del segle veritablement liberal. **Doc. Manifest de Sandhurst (1874)**

La Constitució de 1876

	Ideologia	Soberania	Poderes	Sufragio	Libertades	Religió	Vigencia
Constitución 1876	Liberal	Compartida	Legislativo cortes (2 càmaras) y rey	(Censitario 4%, universal masculino 1890)	Lista de derechos (limitados por leyes)	Confesional catòlica y libertad culto	47 (76-1923)

Manifest de Sandhurst. Manifest que va signar el futur Alfonso XII a l'acadèmia militar anglesa en què estava estudiant. Aconsellat per Cánovas, es comprometia a ser un monarca respectuós amb la dinàmica parlamentària. En aquest manifest es defineix com a monarca liberal, cosa que significa que el liberalisme passa a institucionalitzar-se. En endavant ja no es parla de construcció de l'estat liberal perquè queda consolidat.

Constitució de 1876. Constitució de la Restauració Borbònia d'ideologia liberal moderada (sobirania compartida, amplis poders del monarca, catolicisme únic oficial, però no en prohibeix les altres) encara que és progressista en alguns aspectes (declaració de drets, elecció d'alcaldes i permet ampliar el sufragi). El sufragi queda fora de la Constitució, així es va començar amb sufragi censitari (defès per conservadors), però es va passar a sufragi universal masculí des de 1890 (defès per liberals).

Militarisme. Profunda influència dels alts comandaments militars en les decisions polítiques.

El sistema canovista es va institucionalitzar amb la **Constitució del 1876**. Tot i que fonamentada en les idees del liberalisme moderat, era flexible en alguns aspectes i es va poder adaptar al liberalisme progressista. Va ser la més longeva de la història d'Espanya. Característiques de la Constitució del 76:

- **Sobirania compartida** rei / nació. Les decisions necessiten l'anomenada "doble confiança" del parlament i el rei. **Amplis poders del monarca:** nomena el govern, pot fer lleis (igual que les Corts) i té dret a veto sobre les decisions de les Corts.
- **Del càmeres**, una triada per sufragi i una altra amb càrrecs designats i vitalicis.
- Sense precisar el tipus de **sufragi**, comença amb **cens** (5%) però es deixa oberta la possibilitat de fer-ho **universal**, una cosa que va fer el partit liberal el 1890.
- La **religió catòlica va passar a ser oficial i l'única que es pot practicar en públic**, però es permet el culte a altres confessions al **àmbit privat**. A banda d'aquesta cessió, l'Església recupera els privilegis que havia perdut durant el Sexenni Democràtic, l'Estat s'encarrega de mantenir-lo. El sistema de la Restauració es caracteritza pel seu marcat clericalisme, és a dir, el protagonisme dels religiosos als actes públics i oficials de l'Estat.
- El **rei** es va col·locar com a màxima autoritat **militar** seguint el model alemany.
- El **exèrcit** s'institucionalitza ja que la constitució li atorga amplis poders i es converteix en un pilar fonamental del sistema. La influència dels militars en les decisions del govern va anar avançant des d'un Pretorianisme (puntual) a la 1a part de la Restauració, fins a un **militarisme** (intens) a la segona part amb Alfonso XIII¹. Se li assigna la **competència de mantenir l'ordre públic**: controlar les revoltes rurals i urbanes. Els governadors militars de cada regió podien declarar, pel seu compte, el **estat de guerra** i prenia el control militar d'una regió o ciutat: desplegant a l'exèrcit suspènien els drets fonamentals i els detinguts passaven a ser jutjats per tribunals militars. Aquest poder que s'atorga als militars aconseguia que ja **no hi hagi més pronunciaments** (habitual fins aquell moment), que els

militars assumeixen el sistema de torn pacífic de poder i que no s'hagi d'armar els civils per mantenir l'ordre públic com havia passat abans (Milícia Nacional, Voluntaris de la Llibertat durant el Sexenni). El problema és que els alts comandaments militars es van anar convertint en un poder fàctic i van acabar exigint les polítiques i les mesures als governs de torn.

- Inclou una declaració de **drets individuals**, concessió als progressistes. Però molt limitada (dret propietat, judici, etc.), a més, aquests drets són fàcilment suspendibles.
- Elecció de **alcaldes de ciutats petites** de menys de 30.000 habitants, una altra cessió als progressistes.

(...) Don Alfonso XII, per la gràcia de Déu, Rei constitucional d'Espanya; a tots els qui les presents veiessin i entenguessin, sapigueu: Que en unió i d'acord amb les Corts del Regne actualment, hem vingut a decretar i sancionar la següent Constitució de la Monarquia Espanyola. Art. 11. La religió Catòlica, Apostòlica, Romana, és la de l'Estat. La Nació s'obliga a mantenir el culte i els ministres. Ningú no serà molestat en territori espanyol per les seves opinions religioses, ni per l'exercici del seu respectiu culte, llevat del respecte a causa de la moral cristiana. Tanmateix, no es permetran altres cerimònies ni manifestacions públiques que les de la religió de l'Estat.

Art. 13. Tot espanyol té dret: D'emetre lliurement les seves idees i opinions, ja de paraula, ja per escrit, valent-se de la impremta o d'un altre procediment semblant, sense subjecció a la censura prèvia. De reunir-se pacíficament. D'associar-se per a les finalitats de la vida humana. (...) Art. 28. Els diputats s'elegiran i podran ser reelegits indefinidament pel mètode que determini la llei.

Doc. Constitució de 1876.

¹ Militarisme i pretorianisme estan presos de *Nacionalistes i militars* (2020) de l'investigador Joaquín Rivera Chamorro

Turnisme bipartidista

El nou sistema va prendre com a model el **bipartidista anglès**, amb **dels partits dinàstics** (defensors de la dinastia). Cánovas es va posar al comandament del **partit conservador** (originalment anomenat partit liberal conservador) que aglutina els antics moderats i l'ala dreta dels unionista. Pràxedes Mateu **Sagasta** (antic progressista) es va posar al comandament del **partit liberal** (originalment anomenat partit liberal fusionista) aglutinant els antics progressistes i l'ala esquerra unionista. Quan es produïa una crisi o el descontent creixia, s'establia el torn pacífic i un partit substituïa l'altre al poder. Així es canalitzava el descontentament social evitant revoltes.

Frau electoral planificat

Quan el partit liberal de Sagasta va reformar la llei electoral i es va aprovar el sufragi universal masculí (1890), es va veure necessària la intervenció per evitar resultats electorals indesitjables. Es tractava d'impedir que els republicans o els socialistes poguessin accedir al poder, però fent la sensació que efectivament hi havia democràcia. Per tant podem afirmar que **el turnisme era pacífic, però fraudulent**, mitjançant el preestabliment dels resultats (encasellat) i la tpinada electoral. Santiago Alba (republicà i futur president de les Corts durant la II República) crida aquest sistema **coalició d'estòmacs** perquè estava controlat únicament per classes altes i mitjanes, els que no passaven gana. El sistema del funcionava així:

1. Torn pactat. Quan un govern estava molt desgastat per una crisi econòmica, militar o per un escàndol, els dirigents dels dos partits pactaven l'alternança al poder. El 1881, per primera vegada a la història un monarca espanyol crida el govern a un partit situat a l'esquerra de l'anterior. En va ser un exemple el **Pacte del Pardo (1885)**, en què es va acordar la cessió de poder d'un partit a un altre després de la mort prematura del rei per tuberculosi, començant la regència de la seua vídua **Maria Cristina d'Habsburg**.

2. Nou govern. Després del pacte, el rei canviava el govern i aquest convocava eleccions. El nou govern controlava la burocràcia: nomenava el **ministre de governació** i als **governadors civils** civils provincials per tal d'arreglar els resultats electorals al seu gust.

3. Encasellat. El govern dissenyava les **l·listes amb el número i el nom** dels diputats que havien de guanyar les eleccions a molts dels districtes. D'aquesta manera es preestablia el resultat electoral. El ministre de governació indicava els resultats electorals amb antelació als cacics locals (nobles terratinents i/o alts càrrecs polítics amb poder econòmic a les ciutats).

4. Cacic. El **cacic** era lo principal oligarca d'una localitat o una region. Eren els més rics i poderosos, normalment propietaris de grans propietaris agrícoles. El caciquisme funcionava a l'àmbit rural i tenia menys abast a les grans ciutats. Va aconseguir la seua major influència durant la Restauració ja que estaven integrats al sistema turnista, sobretot després de l'aprovació del sufragi universal masculí. Els cacics de cada província formaven les faccions de cada partit i sovint hi havia transfuguisme. Encara en queden vestigis en el present. El caciquisme rural de noblesa i oligarques no va ser una cosa exclusiva d'Espanya, també va operar a **Regne Unit, França i Itàlia**, permetent neutralitzar la influència de les classes baixes pel mig del **sufragi universal masculí**.

(...) En general es pot afirmar que l'elaboració de l'encasellat suposava per als principals polítics espanyols una considerable ocupació de temps i deixava rastre en els arxius corresponents d'una copiosíssima documentació escrita. El ministre de la Governació va ser sempre el productor i receptor més gran d'aquesta documentació, però altres personatges de primera fila (...) també van dedicar molt de temps a aquesta qüestió. Tots els polítics de l'època, inclòs Antonio Maura, van conservar als seus arxius detallats informes de caràcter electoral amb suggeridores indicacions sobre com es feien les eleccions a l'època. A més, era tan evident que les eleccions resultaven el producte d'un comportament molt diferent de l'habitual en un règim democràtic que a la premsa, en especial a la de caràcter local, és possible trobar dades sobre l'elaboració de l'encasellat (...) la informació (...) més sincera es troba als arxius privats. **Doc. Fragment de "L'encasellat del 1930" del historiador Javier Tusell (1995).**

Es constitueixen dues taules, resultant actes dobles i se'n discuteix la legitimitat; en una el diputat electe té 270 vots, i en una altra, el seu contrincant, 179 i el nombre d'electors és només de 344. Al poble de Gallegos del Río no es va verificar l'elecció, simulant-se el resultat, doncs el fet d'aparèixer votant la majoria dels seus electors per ordre alfabètic així ho demostra d'aquells acord prèviament per presentar-se a votar en grups formats per (...) una mateixa lletra de l'alfabet.

Doc. Fraus electorals en 1920 de les actes electorals. Jurisprudència electoral del Tribunal Suprem.

D. J. Delclós, agent de negocis, que diuen s'ha creat a l'ombra del Comte de Serra, (cacic conservador) una regular posició, reputat com a 1r cacic local del partit. M'ho va presentar el Comte estant els 3 sols, dient-me que és el seu alter ego, i [que] puc confiar en ell com en la seua mateixa persona, i des de llavors no m'ha deixat. Em visita diàriament, amb notícies, cartes i advertiments del Comte. M'escriu de continu esqueles i notes [...] i s'ha erigit en mentor i director meu, a les eleccions disposant fins i tot dels inspectors i agents de la policia per treballar-hi.

Doc. Carta del nou Governador Civil de Girona al President del Consell de Ministres (1907)

Encasellat. Llistes amb els diputats que havien d'aparèixer com a guanyadors a cada districte electoral. Els establia el govern a través del seu ministre de governació i els governadors civils que eren els que informaven els cacics de cada comarca. A continuació els cacics feien servir xarxes clientelars per aconseguir el resultat preestablert. El sistema canovista (de la Restauració) va aconseguir així estabilitat i evitar la ingerència dels militars a la política. El motiu és que amb el turnisme ja no cal la seua intervenció per canviar els governs impopulars. Per compensar s'atorguen privilegis als militars per garantir-ne la lleialtat.

Opinada. Fraude que consisteix a alterar el resultat d'eleccions ja realitzades.

Cacic. Sistema pel qual el cacic, principal oligarca d'una localitat o regió (els més rics, grans propietaris agrícoles o dirigents polítics enriquits) controlaven directament o indirectament l'ajuntament i tota la comarca amb xarxes clientelars. El caciquisme va créixer amb el sufragi universal masculí i ha estat vigent més o menys fins al present. Va aconseguir la seua major influència durant la Restauració, integrat al sistema turnista.

Clientelisme o xarxes clientelístiques. Xarxa de persones subordinades al cacic o oligarca local per interès (premis i treball) o per amenaça (treure premis o treball). Al sistema de la Restauració controlaven els vots de les persones de la seua localitat.

5. Clientelisme. El cacic controlava directament o indirectament l'ajuntament i la comarca mitjançant **xarxes clientelars**, és a dir, persones que l'obeiran i votaven el que els deien a canvi dels seus favors o sota amenaça perquè depenen del cacic laboralment.

- Per dependència laboral seua o dels fills.
- En correspondència a la juda rebuda en la darrera sequera.
- Prometent alguna cosa (treure'ls impostos, lliurar-los de les quintes) oferint-los diners, etc.
- Concedir alguna llicència municipal (llicències per construir, cessions municipals, etc.).
- Amençant-los amb treure'ls la feina, amb l'acomiadament.

Els principals clients d'un cacic rural eren el mestre, el capellà i el guàrdia civil. Com que el vot no és secret, el cacic pot saber el que vota cadascun a través dels munidors que supervisen i persuadeixen els electors perquè votin segons el que s'ha indicat.

6. Eleccions. Un cop informats, els cacics feien servir xarxes clientelars perquè vetin segons les seves indicacions. Segons Javier Tusell, el sistema del caciquisme no funcionava a **les grans ciutats** on l'oligarquia era més nombrosa i no hi havia cacics, per tant allà les eleccions eren més netes. Això es contrarestava amb els resultats de les zones rurals on els cacics tenien el control. De vegades es refeia l'encasellat a suggeriment dels cacics però comptant amb el vistiplau de Madrid. S'establia que el partit guanyador tragués entre un 60% i un 70% l'opositor entre un 30% i un 20% i es permetia una representació simbòlica a la resta de partits d'un 10%.

7. Opinada si això no era suficient es falsejava el resultat dels vots per ajustar els resultats al que se'ls sol·licitava. Feien servir diversos mètodes: afegien més vots de la candidatura escollida, i després registraven difunts per quadrar els vots, feien servir urnes de doble fons, el mateix governador civil segrestava les urnes i ell mateix feia el recompte i establia el resultat acordat, van instal·lar urnes a la seu del partit que no guanyarà i prohibí. La policia i la guàrdia civil intervenien quan alguns protestaven contra el frau. Valentí Almirall (republicà i pare del catalanisme) anomena "Partit de la Porra" als liberals pels cops que donaven als que protestaven pel frau.

8. Repetició de les eleccions. Si això no era suficient, el governador civil podia anul·lar les eleccions en aquesta circumscripció i es repetia fins a aconseguir el resultat desitjat.

El caràcter **fraudent** del sistema va fer que cada vegada fos més gran la **desconnexió de la major part de la població** del joc polític, només hi participava un 20% del cens. El frau electoral mitjançant sistemes clientelars no havia començat en aquesta època, existia des del començament del sufragi censitari amb Isabel II, però durant la Restauració aquestes pràctiques es van estendre. Tampoc va ser una cosa original ni única dels espanyols. En realitat el frau i el clientelisme eren habituals a totes les zones rurals de tots els sistemes liberals d'aquella època com ara als Estats Units. El clientelisme es podia combatre obligant al vot secret, tal com es va fer durant el Sexenni democràtic, però aquesta mesura mai no es va aplicar durant el període de la Restauració.

(...) Conseqüència d'aquest sistema és el caciquisme, és a dir, l'entronització de certs individus a les localitats, els quals, com a instrument del diputat, són amos dels ressorts administratius. El cacic dóna i treu miserables feines que gaudeixen els més pobres del poble; seus són el carter, el secretari de l'Ajuntament, el peó camí, l'expenedor d'efectes estancats. El cacic és qui en fer el repartiment de la contribució carrega la mà a l'adversari, alleujant l'amic, del que s'originen disgustos mil, ia vegades cops de porra i fins i tot punyalades. (...)

Doc. Article amb reflexions de Benito Pérez Galdós sobre el caciquisme (1884).

(...) Si no fos per les grans desgràcies que causen el país, les nostres eleccions serien un dels espectacles més divertits que es podrien veure a Europa. Realment només tenim una mala paròdia de les eleccions. Llistes d'electors, urnes, escrutinis, tot està falsificat [...] tant si el sufragi és universal com si és restringit mai no hi ha més que un sol i únic elector; el ministre de governació. Aquest amb els seus governadors de províncies i l'innombrable exèrcit d'empleats de totes les classes prepara, executa i consuma les eleccions. Ara bé, preguntem, és possible l'existència del règim parlamentari o senzillament la del sistema representatiu tenint aquestes bases?

Doc. Reflexions de V. Almirall "Espanya tal com és" (1889) sobre el frau electoral.

Amb això arribem com per la mà a determinar els factors que integren aquesta forma de govern i la posició que cadascú ocupa respecte dels altres. Aquests components exteriors són tres: 1r, els oligarques (els anomenats primats, prohoms o notables de cada bàndol que formen la seua "plana major", residents ordinàriament al centre); 2n, els cacics, de primer, segon o ulterior grau, disseminats pel territori; 3r, el governador civil, que serveix d'òrgan de comunicació i d'instrument. A això es redueix fonamentalment tot l'artifici sota la pesadum del qual gemega rendida i postrada la Nació. Doc. Fragment de l'obra de Joaquín Costa "Oligarquia i caciquisme" (1901).

Diferències entre conservadors i liberals: la falsa aparença de pluralitat

Liberals i conservadors van fer tornos al poder durant 25 anys. Els conservadors van governar entre 1875-81, 1885, 1890-92 i 95-97 i els liberals entre 1881-85, 1885-90, 1892-95 i 97-99. Els conservadors limitaven les llibertats en nom de "l'ordre" mentre que els liberals augmentaven les llibertats individuals i recuperen part dels drets que ja estaven en la constitució del 69: permetre les associacions obreres, sufragi universal masculí, etc.). Diferència més destacades:

- **Sufragi.** Els conservadors van defensar la llei de sufragi censitari. En canvi, els liberals van aprovar una llei de sufragi universal masculí (1890) i els conservadors el van mantenir quan van tornar al poder.

- **Llibertats d'associació, expressió i publicació.** Els conservadors els limitaven: llei d'associació per perseguir els contraris a la monarquia constitucional, llei d'imprensa (1879) per la qual necessitava el permís de les autoritats per publicar, llei de reunió limitada, es va limitar la llibertat de càtedra (llibertat d'expressió dels professors) amb la segona circular d'Orovio s'exigeix als docents la declaració de fidelitat al règim i que respectin les indicacions sobre els continguts (contra l'evolucionisme). Per controlar-los s'obliga els docents de secundària i universitat a presentar un programa amb els continguts de les seves classes. Van expulsar de la universitat Salmerón (que s'exilia) i Giner dels Ríos que va acabar a la presó. Per contra, els liberals de Sagasta ampliaven els drets: nova llei d'associació (1881) i la llei d'associacions polítiques i llei sindical (1887) que van legalitzar les associacions obreres i polítiques antimonàrquiques, llei d'imprensa pel qual es va treure la censura prèvia, fi de l'esclavatge (1886) a Cuba.

- **Proteccionisme i lliurecanvisme.** Els conservadors defensaven mesures proteccionistes per protegir els terratinents castellans i l'oligarquia industrial catalana. Els liberals en els seus discursos defensaven el lliurecanvisme reduint els aranzels. Però a la pràctica tots dos van prendre mesures proteccionistes.

- **Privilegis de l'Església.** Els conservadors volien mantenir-los o estendre'ls. En canvi, els liberals eren partidaris de reduir-los. Els conservadors van eliminar el **matrimoni civil** però els liberals el van recuperar al **Codi Civil de 1889** que es va mantenir vigent amb variacions fins a 1976. En aquest mateix codi es va establir el **permís marital** que exigia a les dones casades l'autorització del seu marit per signar qualsevol document o fer qualsevol tràmit legal equiparant-les als infants. Igualment això va estar vigent fins a l'arribada de la democràcia el 1975.

- **Subordinació de l'exèrcit.** Els liberals volien que l'exèrcit es mantingués subordinat al poder civil i fos castigat quan no ho fes, els conservadors estaven disposats a perdonar les actuacions autònomes dels alts comandaments militars. Així es va veure el 1885 quan un grup de militars van assaltar la impremta del diari *El Resumen* arran d'un article publicat. El govern liberal de Sagasta, sense poder controlar la situació, va haver de dimitir².

- **Problema de Cuba.** Els liberals estaven disposats a concedir autonomia i neutralitzar així el moviment independentista, els conservadors no.

En teoria el turnisme garantia la pluralitat ideològica, però a la pràctica les polítiques dels dos partits eren **molt semblants**. Encara que públicament s'enfrontaven, discretament actuaven per consens i no aprovaven lleis que els altres anessin a anul·lar quan arribessin al poder. El sistema de la restauració impedia als **partits de l'oposició** guanyar les eleccions, però sí que podien **accedir al parlament**. Republicans, carlins, nacionalistes i socialistes (més tard) van obtenir alguns diputats de manera que el sistema en donava una **falsa aparença de pluralitat**.

Divisió dels republicans

Les males experiències durant la Primera República havien desprestigiats el moviment republicà. A la 1a part de la restauració, encara que estaven dividits, van anar creixent en suports a mesura que els perdia el sistema de la Restauració. Uns quants es van mantenir lleials al **republicanisme federal** amb Pi i Margall, però la majoria dels republicans van reaccionar contra el federalisme i van adoptar posicions unionistes enquadrant-se al **republicanisme reformista** amb Emilio Castelar i Nicolás Salmerón com a caps més visibles. Van participar en el sistema, es van presentar a les eleccions i van tenir diputats a les Corts per les ciutats. A les eleccions de 1893 van guanyar les eleccions a Madrid, Barcelona i Saragossa, però el sistema caciquil a la resta del territori va neutralitzar aquestes victòries. D'altra banda **Zorrilla**, reconvertit en republicà, va optar per la via del pronunciament militar, però va fracassar en els seus intents (Badajoz 1883).

² Manuel Tuñón de Lara en el seu *L'Espanya del segle XIX* (2000)

Naciones, nacionalismos y regionalismos en el siglo XIX en España

La nació política

Durant el segle XIX s'estén la idea liberal de **nació política** que es defineix com el col·lectiu d'habitants que són **iguals davant la llei**. Abans del segle XIX existia el terme nació per referir-se a col·lectius amb algun element en comú, però el seu significat era diferent dels actuals. Des de la **Revolució Francesa** es va establir a la nació política des de criteris jurídics i quantitatius, és a dir, la nació era aquest col·lectiu integrat pel conjunt de ciutadans sotmesos a la mateixa llei perquè viuen sota la jurisdicció d'un Estat, l'Estat-nació-política. Així podien afirmar que la **nació és la sobirana**, és a dir, que el conjunt de ciutadans d'un Estat són els que han de decidir i governar-se directament o indirectament, en contraposició a l'absolutisme vigent que considera que la sobirania correspon al rei. La primera vegada que es va fer servir aquest significat de nació va ser a la Revolució Francesa a Espanya amb les Corts de Cadis.

Ideologies interclassistes contra el moviment obrer

Al llarg del segle XIX l'absolutisme va deixar de ser una amenaça a les noves classes altes (noblesa i burgesia) però en van aparèixer d'altres. Les noves ideologies del moviment obrer reivindiquen drets per al grup social o classe social en contra dels interessos de les classes dominants que formen l'oligarquia. Per contrarestar i anul·lar les **ideologies de tipus classista** (que diuen cercar l'interès de la seua classe social) les classes altes van fomentar des dels programes escolars i des dels mitjans de comunicació, **ideologies de tipus interclassista**, és a dir, ideologies que diuen cercar l'interès general de totes les classes socials. Primer la democràcia que integra les classes baixes al sistema electoral amb el sufragi universal masculí. Però això no va ser suficient per frenar el moviment obrer, així que es va recórrer al nacionalisme que també és interclassista en tant que també diu que les seves propostes beneficien totes les classes socials.

La nació cultural i el nacionalisme

El liberalisme va començar defensant la idea de nació política per referir-se a la sobirania, ara apareix un nou moviment polític, el **nacionalisme** que utilitza el terme "nació" però amb un significat diferent: la **nació cultural**. La nació cultural és **essencialista**, és a dir, es refereix a un col·lectiu que roman i transcendeix els individus. L'essència de la nació es manté en una raça, llengua, valors, creences, etc. La idea de nació cultural es personalitza com si fos un ésser viu amb Herder i l'idealisme alemany: neix, creix i es desenvolupa. Aquest autor anomena "**esperit nacional**" a les característiques nacionals permanents, per la qual cosa es busquen continuïtats històriques que ho justifiquin. Els relats històrics essencialistes es feien servir com a justificació política des de molt abans, coincidint amb la formació dels Estats moderns a inicis de l'Edat Moderna. A França es va vincular la seua nació als **als extrems** preromans, a Alemanya als **germans** preromanos i en Espanya a los celtas **elbèrics** preromans com va fer Cervantes a la seua *Numància* (1585). L'expansió d'aquestes idees es fa paral·lelament al moviment cultural del romanticisme. Durant el segle XIX a tot Europa s'escriuen obres historiogràfiques basades adaptades a la idea de nació cultural que es tingui i es dissenyen/inventen elements folklòrics i tradicionals: apareixen els vestits regionals, els balls regionals (flamenc, jota, sardana, etc) les plats regionals (paella valenciana alacantina), les festes religioses adquireixen un nou tret identitari (romeries, processons) s'aixequen monuments que reivindiquen un passat mític (basílica de Santa Maria la Reial de Covadonga). Com que les característiques que cadascú atribueix a la seua nació cultural són subjectives, el nacionalisme ofereix diferents models de nació segons la ideologia amb què es combini. Així van sorgir els **Estats-nació-cultural** quan s'intenta que els límits d'un Estat es corresponguin amb una nació cultural. Mentre que la nació política dels liberals únicament servia per establir la sobirania, la nació cultural, en canvi, va unida a altres reivindicacions polítiques en funció de les característiques atribuïdes a la nació cultural: per exemple: unir diversos Estats (**nacionalisme unificador** centralista com l'alemany, italià o francès) dividir Estats (**nacionalismes disgregadors** com als Imperis rus, britànic, austríac, otomà, etc.) o canviar l'organització de l'Estat en funció d'una altra ideologia (nacionalisme liberal o antiliberal). Als moviments polítics que basen les seves reivindicacions en una nació cultural se'ls coneix com **nacionalismes**.

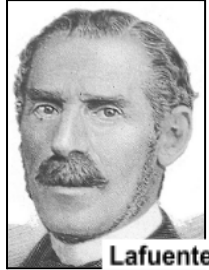
Tipus de nacionalisme a Espanya

A Espanya es van formar diversos tipus de **nacionalisme** que difereixen en la seua nació cultural:

- Les oligarquies centralistes van recórrer a la **nació espanyola cristiano-liberal** (partit conservador) i a la nació cultural **espanyola laic-liberal** (partit liberal i partits republicans). Les oligarquies que havien estat desplaçades (noblesa i oligarquies locals tradicionals) van recórrer a la **nació cultural espanyola antiliberal** (partits tradicionalistes o carlins). Al nacionalisme espanyol es va estendre el **pessimisme** després dels vaivens del Sexenni Democràtic i davant el desenvolupament industrial més gran dels nostres veïns.
- Les oligarquies perifèriques (fruit de la industrialització perifèrica) van recórrer a la **nació cultural catalana**, i a la nació **cultural basca**. El **valencianisme** i el **Galleguisme** van ser dues formes de regionalismes que no es van fonamentar en una nació però amb peticions semblants.

Nació cultural espanyola cristiano-liberal

L'obra historiogràfica de referència des del segle XVII a Espanya era "*Història General d'Espanya*", del jesuïta Juan de Mariana. Així va ser fins que el liberal unionista **Modesto Lafuente** va escriure la seua "*Història General d'Espanya*" (1850-67) de 30 volums que arriba fins a Ferran VII. Intenta distingir la història que realment va passar de la història mítica, de la faula i fa una història dels pobles (col·lectiva) i no només d'individualitats. Des de posicions cristianes i romàntiques, replanteja el relat de la història d'Espanya fent-la **compatible amb el nou sistema liberal**. Defensa per tant la monarquia constitucional i el catolicisme com a religió oficial. Segueix les idees del sacerdot i historiador asturià Francisco Martínez Marina. Com a especialista en la història del dret a Espanya, considerava el liberalisme com el sistema que correspon a l'essència històrica espanyola. A finals de segle, l'escriptor Menéndez Pelayo va seguir aquesta línia des de posicions properes al tradicionalisme. Per a ells, l'esperit nacional espanyol es caracteritza per:

Lafuente

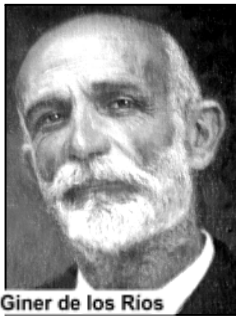
- **Caràcter indòmit de l'espanyol** que neix a l'època preromana (pobles ibers i celtes) i arriba fins al present. Per això es busquen continuïtats. L'esperit de resistència numantí és el mateix esperit de resistència contra la invasió dels francesos.
- **Caràcter favorable i compatible amb el liberalisme moderat**, derivat de l'aspecte anterior, per la resistència a la tirania. Això es va veure a la guerra d'Independència espanyola contra els francesos.
- **Caràcter catòlic de l'espanyol**. El cristianisme fou l'element aglutinador que dugué a la unió dels pobles peninsulars durant la reconquesta i fou l'element que els motivà en la lluita contra el francès.
- Interpreten el començament de la **decadència espanyola amb la dinastia dels Àustries** del segle XVII i el seu fracassat objectiu imperial de dominar Europa.

Planteja la història de l'"esperit" nacional com una successió de moments centrífugs o de divisió (preromans, regnes cristians) i de moments centrípets o d'unió (visigots, Reis Catòlics). Seguint la interpretació idealista, la història de l'esperit nacional espanyol s'interpreta de forma **providencialista**, és a dir, determinada per la voluntat divina. Per exemple, el descobriment d'Amèrica va ser un regal de Déu a Espanya per haver vençut els musulmans a la reconquesta. El nacionalisme espanyol cristià-liberal és una continuació natural de les idees del liberalisme moderat i es va convertir en la base ideològica del partit liberal conservador (o simplement conservador) de Cánovas del Castillo i de part del partit liberal de Sagasta. Aquest tipus de nació cultural espanyola va ser l'oficial del període de la **Restauració**. El partit conservador de Cánovas va instaurar el 12 d'octubre, aniversari del descobriment d'Amèrica, com a festa nacional el 1892. Tot i que va tenir altres denominacions: Festa de la Raça (1918-58), festa de la Hispanitat (1958-1987). El 1908 el partit conservador amb Maura va institucionalitzar com **himne nacional** la Marxa Reial o Marxa de Granaders (marxa d'honor usada pels borbons).

(...)El valor primera virtut dels espanyols, la tendència a l'aïllament, l'instint conservador i l'aferrament al passat, la confiança en el seu Déu i l'amor a la seua bravura, la indisciplina, filla de l'orgull i de l'alta estima de si mateix, aquesta espècie de supèrbia, que sense deixar d'aprofitar alguna vegada a la independència col·lectiva la perjudica heroïques i temeràries, que així produeix abundància d'intrèpids guerrers, com ocasiona l'escassetat d'hàbils i entesos generals, la sobrietat i la temprança, que condueixen al desaferament del treball, totes aquestes qualitats que es conserven, fan de l'Espanya un poble singular (...)

Doc. Modesto Lafuente a "Història General d'Espanya" (1850-67).

La visió d'Espanya que es descriu a les pàgines és la d'un país constituït com a tal des de l'antiguitat. Aquesta visió (...) respon (...) al discurs polític nacionalista del segle XIX: la recerca en el passat per justificar el present i construir un futur en què els espanyols com a nació social i política es puguin identificar. *Història General d'Espanya*, on la nació es presenta dotada d'ànima i caràcter i existent des de temps immemorables, amb trets culturals i religiosos comuns que homogeneïtzen els ciutadans donant-los signes d'identitat comuna. La *Història* és la ciència responsable de definir la nació, d'aportar arguments que expliquin als ciutadans qui són, d'on vénen i on es dirigeixen, i Modesto Lafuente va ser el gran artífex de la creació del mite fundacional de la nació espanyola al segle XIX. **Doc. Mónica Fuertes Arboix sobre la "Història General" de Modesto Lafuente.**

Giner de los Ríos

Nació cultural espanyol secular-liberal

Com a alternativa a la nació cultural espanyola cristiano-liberal hi va haver una altra concepció de la nació espanyola deslligada del cristianisme, l'**lliure de secularisme**³. El poder i la influència de l'Església a Espanya es va restaurar i es va aprovar la segona circular d'Orovio (1875) que limitava la llibertat de càtedra. Molts catedràtics van reaccionar contra aquest decret que limita la llibertat de càtedra i la repressió posterior els va portar a la presó. Un va ser **Francisco Giner dels Rius** (nascut a Ronda) que després d'abandonar la presó va fundar la **Institució Lliure d'Ensenyament (ILE)** el 1876. Va ser el primer intent d'acabar amb el monopoli de l'Església a l'ensenyament. Es tractava de centres privats on s'ensenyaven les teories modernes fins i tot aquelles que no s'ajustaven als dogmes catòlics, com ara el darwinisme. S'inspiraven en les idees del **krausisme** humanista i laïcista. A Espanya havia estat defensat anteriorment per Julián Sanz del Río. Al seu laïcisme van unir idees de la **pedagogia moderna** amb nous enfocaments antiautoritaris, prioritzant l'aprenentatge pràctic sobre el memorístic, menys dependència del llibre, excursions a l'entorn, la coeducació: nens i nenes havien d'estudiar plegats, fins aleshores estaven separats, etc. A més estaven en contra de la discriminació de les **dones** i hi va haver dones docents a la ILE. Pel que fa a la política eren demòcrates que defensaven posicions republicanes i federalistes. L'anterior unitat al seu laïcisme i la seua aposta per la llibertat d'expressió i d'associació, li va guanyar la simpatia d'anarquistes i socialistes. Però ells eren una burgesia il·lustrada que apostava per solucions pactades i pacífiques, així que critiquen del moviment obrer la seua idea de lluita de classes. També tenien una visió negativa del període dels Àustries, per la qual cosa van contribuir a la difusió de la

Rafael Altamira

llegenda negra antiespanyola que consisteix a pensar que el passat espanyol va ser pitjor que la resta de països. Van ser professors famosos de la ILE Nicolás Salmerón i Joaquín Costa. Alumnes famosos de la ILE van ser Antonio Machado i socialistes com Besterio i Fernando dels Ríos. Altres que van donar suport a la ILE: Emilio Castelar, Leopoldo Alas *Clarín* (que va portar a Espanya el realisme social que havia popularitzat Zola des de França descrivint el mode de vida de les classes baixes) José Ortega i Gasset, Gregorio Marañón, Ramon Menéndez Pidal, Joaquim Sorolla o Benito Pérez Galdós autor de la saga de novel·les "Episodis Nacionals" on descriu els esdeveniments més importants.

L'historiador krausista alacantí **Rafael Altamira** amb la seua "*Història de la Civilització espanyola* (1900-11) va començar a la historiografia moderna d'Espanya. El seu objectiu no és exaltar l'esperit nacional, com va fer Lafuente, sinó comprendre la història des de l'anàlisi racional. Distingeix mite de realitat i no creu en essències nacionals eternes, és a dir, sense "esperit nacional" immutable. també canvis socials i culturals. **la nació espanyola pot modificar la seua cultura o "esperit nacional" en el desenvolupament del seu esdevenir històric**. Si un nacionalista cristià-liberal és essencialista (creu en realitats permanents), per a un krausista laic-liberal com Altamira, la nació és canviant i pot canviar amb la història. Per això, partint de les Corts medievals es pot justificar un sistema **republicà**. Entre les seves propostes hi havia la d'impulsar l'educació bàsica per tal de formar els joves en coneixements i també al **patriotisme** (amor al vostre lloc d'origen). Altamira va ser Director General de primer ensenyament de 1911 a 1913; augmentà en nombre d'escoles, augmentà els salaris als professors i augmentà el nombre d'hores d'història d'Espanya. Els catòlics van aconseguir que fos destituït perquè Lafuente defensava que l'ensenyament de la religió havia de ser voluntari i per permetre llibres que havien estat rebutjats per l'Església Catòlica. Després des de la universitat va impulsar plans per alfabetitzar els obrers. El **nacionalisme espanyol laic-liberal** és una continuació natural de les idees del **liberalisme progressista, demòcrata i republicà** del segle XIX i esdevingué la base ideològica del partit dels republicans i de l'ala esquerra del partit liberal de Sagasta en el període de la Restauració

El poble espanyol que avui coneixem (...) S'ha anat formant a poc a poc i per barreges i substitucions d'homages d'origens molt diferents, fins a arribar a la composició que ara té i en què s'han fos tots els elements històrics[...]. Merce a tots aquests fets, el poble espanyol actual no és iber, ni cèltic, ni llatí, ni sol, ni àrab, ni jueu, ni jueu, ni jueu, ni jueu; raça prehistòrica. Som, físicament i intel·lectualment, com ja s'ha dit, el resultat de la mescla i les influències creuades de tots els factors ètnics de la nostra història: un producte, que posseeix originalitat i pròpia marca, abundant en modalitats internes, i que en allò espiritual s'ha enriquit i segueix enriquint-se amb la suma de les aportacions universals que constitueixen el teixit de la seua tradició. Els fets polítics o culturals que s'han produït perquè siguem espiritualment el poble que avui som, ens explicaran, quan els coneguem, moltes particularitats de la nostra història (...) «Acceptant la data de 1188 com a corresponent a la primera reunió de Corts lleoneses, resultaria que va ser aquest regne el que va inaugurar a Espanya el règim parlamentari (...) (la guerra contra els francesos) expressava la proclamació (...) de la voluntat d'un poble que no tolera que se'n disposi, sinó que vol ser ell qui disposi de si mateix.

Doc. Manual d'Història d'Espanya"

de Rafael Altamira (1866-1951)

³ Terme que utilitza el militar i historiador **Joaquín Rivera Chamorro** a Nacionalistes i Militars (2020)

Nació cultural espanyola antiliberal

Després de la derrota militar a la Tercera Guerra Carlina, el **Carlisme** va haver de reinventar-se. Els seus antics seguidors van treure el monarca del centre de la seua ideologia i al seu lloc van posar un nou tipus de nació: la nació cultural antiliberal. La seua nació es caracteritzava per la seua essència **catòlic, monàrquic i antiliberal**, és a dir, eren partidaris de sistemes autoritaris sense democràcia. Aquests no parlaven de sobirania nacional en el sentit liberal, sinó de "**esperit nacional**" que pot encarnar-se en un líder carismàtic que representi la nació i ell pot ser el sobirà. A això uneixen elements tradicionals: religió, monarquia i **valors tradicionals**. Es manté la reacció contra la industrialització i la **nostàlgia per la societat rural** de l'Antic Règim. Va patir divisions moltes vegades explicades per personalismes. Van acceptar participar al sistema de la restauració i es van presentar a les eleccions amb resultats modestos. Els principals partits tradicionalistes van ser:

- Partit Carlista que també rep el qualificatiu de Comunió Tradicionalista
- Partit Integrista una escissió del carlisme el 1888 per pensar que el candidat carlista s'estava fent massa liberal. Els seus referents va ser el sacerdot Félix Sardá i Salvany i la seua obra "El liberalisme és pecat"
- Unió Catòlica. Va ser un partit catòlic (Alejandro Pidal i Mon) que es va crear per tal d'unir catòlics carlins amb catòlics alfonsins anomenat la Unió Catòlica. Però va durar poc (1881-84), ja que, seguint les indicacions del papa Lleó XIII, es van integrar al partit liberal-conservador de Cánovas.

El nacionalisme cultural antiliberal és una **continuació natural de les idees del carlisme** i es va convertir en la base ideològica dels **partits tradicionalistes** en el període de la Restauració a la part final del segle.

Nacionalisme espanyol. Ideologia política interclassista i aglutinadora basada en la nació cultural espanyola. Va ser promoguda per la burgesia liberal i l'aristocràcia conservadora i va tenir tres variants: la cristiano-liberal (liberalisme + catolicisme) dels liberals moderats i conservadors, la laic-liberal (influït pel krausisme) dels liberals progressistes i els republicans i, finalment, l'antiliberal dels tradicionals.

krausisme corrent filosòfic kantianista que defensava una filosofia humanista i una religió panteista oposada tant a l'educació religiosa, eren laïcistes, com de la maçoneria pel seu caràcter ritual. Va tenir èxit entre les classes mitjanes.

Qualsevol que hagi estat algun temps fora d'Espanya podrà dir què li pregunten o què diuen sobre el teu país. A mi m'han preguntat els estrangers si a Espanya cacen lleons; si a mi m'han explicat el que és el te, (...) i amb mi s'han lamentat persones il·lustrades que el vestit nacional (...) no s'emporti ja els besamans ni altres cerimonis solemnes, i que no ballem tot el bolero, el fandango i la caixú. Dificil és dissuadir la meitat dels habitants d'Europa que gairebé totes les nostres dones fumen i que moltes porten un punyal a la lliga.

Doc. Sobre el concepte que avui es forma Espanya de Juan Valera (1868) citat a "**Espanya amb Honra**" de Daniel Aquillué.

No hi ha res més espantós, més abominable, que aquell gran imperi espanyol que era un sudari que s'estenia sobre el planeta. No tenim agricultors perquè expulsem els moriscs, no tenim indústria perquè llancem els jueus... No tenim ciència, som un membre atrofiat de la ciència moderna. Vam encendre les fogueres de la Inquisició, hi vam llançar els nostres pensadors, els vam cremar i després ja no hi va haver de les ciències a Espanya més que un munt de cendres.

Doc. Fragment del discurs d'Emilio Castelar a les corts constituents de 1868 plantejant la visió historiogràfica que després serà anomenada "llegenda negra". Això va ser contra-argumentat pels intel·lectuals cristians liberal Menéndez Pelayo (d'Unió Catòlica) i pel mateix Cánovas del Castell.

Sentint parlar un home, és fàcil encertar on va veure la llum del sol: si us lloa Anglaterra, serà anglès; si us parla malament de Prússia, és un francès; i si parla malament d'Espanya, és espanyol

Dolç. Obres poètiques Joaquín Ma Bartrina (1874)

Un partit catòlic no serà tal, ni acceptable en bona tesi per a catòlics, més que el que professi i sostingui i practiqui idees resolutament antiliberals. Qualsevol altre, per respectable que sigui, per conservador que es presenti, per ordre material que proporioni al país, per beneficis i avantatges que accidentalment ofereixi a la mateixa Religió, no és partit catòlic des del moment en què es presenta basat en principis liberals, o organitzat amb esperit liberal, (...)

Doc. Fragment de l'obra "El liberalisme és pecat" del sacerdot Félix Sardá (1907)

Jo sóc espanyol integral i em seria impossible viure fora dels meus límits geogràfics; però odi el que és espanyol per ser espanyol res més, jo sóc germà de tots i execro l'home que se sacrifica per una idea nacionalista, abstracta, pel sol fet que estima la seua pàtria amb una bena als ulls. El xinès bo és més a prop meu que l'espanyol dolent. Canto Espanya i la sento fins a la medul·la, però abans que això sóc home del món i germà de tots. Sens dubte no crec a la frontera política.

Doc. L'última entrevista de Federico García Lorca es va publicar al diari "El Sol" (1936)

Sabino Arana

Nació cultural basca antiliberal

Per als **tradicionalistes bascos i navarresos**, la derrota en la 3ª Guerra Carlista va ser dura per la pèrdua dels privilegis forals. Després de la 1a Guerra Carlistes havien perdut les competències judicials i legislatives (1839) i després de la 3a Guerra Carlista (1876) es van eliminar els últims privilegis: no pagar impostos i exempció de les quintes o servei militar. Un grup de periodistes i intel·lectuals, destaca Arturo Campión, va fundar l'Associació Euskara de Navarra el 1877 de caràcter **Fuerteventura**, és a dir, amb l'objectiu de recuperar els furs. El 1878, per compensar els furs retirats, es va concedir autonomia fiscal a les províncies basques i navarresa, per la qual cosa recapten els seus propis impostos. Per això el furisme va perdre força i el 1883 es va dissoldre l'Associació Euskara. A **1895** un antic carlí, **Sabino Arana** va fundar el **Partit Nacionalista Basc** a Biscaia. Va mantenir diverses idees del carlisme:

- **catolicisme**, element que mantenen de carlisme, volen un estat teocràtic en què l'Església catòlica ocupi un paper central. Rebutgen les idees liberals i socialistes pel seu laïcisme.

- **Antiliberalisme**. S'oposen al liberalisme pel seu laïcisme. Rebuig de la industrialització que ha portat a makets (empresaris i obrers castellans) des de cert romanticisme rural,

A això va sumar nous elements ideològics:

- Canvien la dimensió de la seua nació cultural, ara no és Espanya sinó que és Biscaia (Biscaia). Després ho fa extensiva a tota la zona bascoparlant (que parla euzkera) i va inventar el terme **bascque** s'usava al costat del gal·licisme **País Basc**. Arana a més va dissenyar una bandera: la ikurrinya inspirada en la britànica.

- **Antiimmigració**. El desenvolupament de la industrialització va atreure migrants a Biscaia. Això va generar un sentiment de rebuig contra els castellans que treballaven per menys diners i no parlaven basc. Parla d'"invasió" de la raça maketa (espanyola). Rebutjava la castellanització, molt intensa a Bilbao. Va crear nombrosos neologismes per evitar l'ús de paraules castellanes.

- **Racisme**. Raça basca, de la qual emana la cultura basca, és diferent de l'espanyola. Per preservar la identitat cal evitar el mestissatge. Només

matrimoni intravasc per evitar la maketització. Al principi van aconseguir alguns regidors i diputats, però com defensaven la independència, el 1899 Francisco Silvela (líder del partit conservador) va iniciar una campanya contra ells i, per mitjà del governador civil, va anar tancant les associacions culturals i els diaris del PNB. El 1902 Sabino Arana va ser empresonat després d'interceptar un telegrama dirigit al president dels EUA, felicitant-lo per haver alliberat Cuba de l'"esclavisme colonial espanyol". El governador civil va suspendre 10 regidors del PNB per fer servir el qualificatiu de "nacionalistes" en un missatge oficial. Arana va sortir de la presó al·legant que és forista i no independentista, però va fugir a França quan el van avisar que el processarien de nou. El resultat d'aquesta persecució va ser que des del 1902, el mateix Arana va girar cap a l'autonomisme i el furisme. El corrent furista dins del partit va acabar prenent el poder al PNB i van fer fora el corrent independentista després de la mort d'Arana per malaltia el 1903.

Vaig ser jo carlista fins als disset anys, perquè carlista havia estat el meu pare, encara que un carlista que només va treballar pel lema Religió i Furs (...) Però l'any vuitanta-dos el meu germà ja era bizcaí nacionalista; jo defensava el meu carlisme per accidens... tantes proves històriques i polítiques em va presentar ell per convèncer-me que Biscaia no era Espanya... que la meua ment va entrar a la fase del dubte i vaig concloure prometent-li estudiar amb ànim serà la història de Biscaia i adherir-me fermament a la veritat (...) Tres pàtria, que malauradament m'era absolutament desconeguda, la seua història i les seves lleis; i en segon lloc, proporcionar als compatriotes que no posseïssin l'Euskera, per mitjà de la publicació d'una Gramàtica, el mitjà d'aprendre'l, i instruir-los, mitjançant alguns llibres, i un diari, a la història i la política pàtries; i com a síntesi de tots aquests treballs, l'extirpació de l'estrangerisme i la implantació del patriotisme (...) Uns quants fullets i l'opuscle Bizkaya per la seua Independència és quan la meua ploma fins al present ha donat a la publicitat... La societat nacionalista encara no està constituïda... Heu de perdonar-me que us hagi dirigit la paraula. I ara, crideu amb mi: Visqui la independència de Biscaia! **Doc. discurs de Sabino Arana a Larrazabal (1892)**

Article 2n. Biscaia serà catòlica, apostòlica, romana, en totes les manifestacions de la seua vida interna i en les seves relacions amb els altres pobles. **Article 3r.** Bizkaya es reconstituirà lliurement. Restablirà en tota la seua integritat l'essencial de les seves lleis tradicionals, anomenades Fueros. Restaurarà els bons usos i els bons costums dels nostres majors. Es constituirà, si no exclusivament, principalment amb famílies de raça euskeriana. Assenyalarà l'euskera com a llengua oficial. **Article 7è.** Sent Biscaia per la seua raça, la seua llengua, la seua fe, el seu caràcter i els seus costums, germana d'Àlaba, Benabarra, Guipúscoa, Laburdi, Navarra i Zuberoa, es lligarà o confederarà amb aquests sis pobles per formar el tot anomenat Euskalerría, (...) **Article 9è.** Les bases necessàries perquè la unitat nacional sigui sòlida i duradora són: unitat de raça tant com sigui possible; unitat catòlica. **Doc. Fragment del programa polític inicial del PNB (1895)**

Nació cultural catalana i catalanisme

El **nacionalisme català o catalanisme** sorgeix després del Sexenni. Influeixen factors de tipus cultural, econòmic i polític:

- Des de la 1a meitat del segle XIX es desenvolupa el moviment cultural, romàntic i antiliberal conegut com **Reinaxència** que reivindica les tradicions catalanes, el catolicisme i lús del català. Són **estranger** que proposen la recuperació de les institucions feudals i privilegis forals i consideren que l'engrandiment de la llengua catalana és una manera d'engrandir Espanya. Està lligat al carlisme.
- Durant el segle XIX, la **burguesia catalana** exigia un tractament diferenciat amb proteccionisme per als seus productes. Però l'oligarquia madrilenya, que tenia menys indústria, preferia reduir els aranzels per afavorir l'entrada de productes forans més barats. Durant el sexenni es va implantar l'aranzel Figuerola que va perjudicar els interessos de la burgesia catalana.
- El **fracàs del republicanisme federal** va portar molts a buscar altres alternatives. El 1873, amb l'inici de la primera república, es va proclamar "l'Estat Català" dins d'una Espanya republicana i federal. Però aquest moviment no va ser catalanista, sinó **federalista** ja que no pretenia la independència. Es parla de **regionalisme** quan el moviment cerca el federalisme mantenint la unitat política d'Espanya. Sorgeix com a reacció a les mesures centralistes.

Valentí Almirall

Codi Civil. Recull de normes per a tot el territori que regula les relacions entre persones per mediar en cas de litigi: successions, matrimoni, etc.

Catalanisme. Defensa de l'idioma i les tradicions catalanes (catalanisme cultural) i de l'autogovern de Catalunya (catalanisme polític). Això es fa des de posicions regionalistes o nacionalistes.

Memorial de greuges. Llista de peticions que es va fer per a Alfonso XII a l'estil del que es feia per a les Corts de l'Antic Règim, és a dir, una llista de reivindicacions que fan els súbdits al monarca. Hi demanava que es mantinguí el català en els textos oficials i que es facin polítiques proteccionistes per beneficiar la indústria catalana. Va ser redactada el 1885 pel regionalista català Valentí Almirall del Centre Català.

El 1881 es va fer a Madrid una **proposta de codi civil d'àmbit nacional** que anul·laria els **codis civils regionals** que encara existien com el català, el de Mallorca i el de Navarra. En reacció a això i aprofitant la major llibertat, es va fundar el **Centre Català** (1882-88) per **Valentí Almirall**, un antic republicà federal d'origen humil que va acabar decebut amb la 1a república i amb el sistema fraudulent de la Restauració. Des de la seua organització volia pressionar el govern liberal i revertir les seves reformes centralitzadores i del lliure mercat defensant drets històrics de **auto-govern**. Almirall era **regionalista**: concebia Catalunya com a part d'una **nació espanyola envoltant**, per això les seves peticions es feien per aconseguir "una grandesa més gran d'Espanya". El 1885 Valentí Almirall va redactar un **Memorial de Greuges** per a Alfonso XII, a l'estil del que es feia als reis de l'Antic Règim. Es va tractar d'una **llista de peticions** on incloïen: el **proteccionisme** comercial i mantenir el **codi civil català** (en perill des de la proposta de l'any anterior) i la promoció del **idioma català** que s'estava perdent per l'arribada de funcionaris des de Madrid i de mà d'obra de la resta d'Espanya castellà parlant. Reivindiquen l'oficialitat del català al seu territori. El Centre Català va acabar dividint-se el 1888 perquè aglutinava diferents ideologies: regionalistes, federalistes, carlins, etc. A més, el nou codi civil aprovat definitivament el 1889 torna a respectar els codis civils regionals, per la qual cosa aquesta reivindicació va quedar satisfeta.

Prat de la Riba va fundar la **Unió Catalanista**, agrupació d'organitzacions catalanistes el 1891. Comptava amb Enric Prat de la Riba i Lluís Domènech i Montaner (arquitecte i historiador). Prat de la Riba, com Valentí, defensava mesures com el proteccionisme i el codi civil català. Però a diferència de Valentí, ho feia des de la creença de l'existència d'una **nació cultural catalana** diferent de la **nació cultural castellana**, a qui menyspreava i considerava indigna del poder que tenien. A més, negava l'existència d'una nació espanyola envoltant que agrupés tant catalans com castellans, concebia Espanya com un Estat que integrava diverses nacions. Tot i això **no era independentista, sinó autonomista**. El seu catalanisme s'enquadra amb el catalanisme catòlic i tradicionalista; els nacionalistes republicans i laics són una minoria. Va plasmar el seu programa polític a les **Bases de Manresa** per a la **Constitució Regional Catalana** (1892). Accepten la unió d'Espanya, però de caràcter **federal** amb ampli autogovern dels territoris històrics. Per això demanen la recuperació de les institucions (cortscatalanes amb competència penal, poder judicial, policia, etc.) i competències que tenia Catalunya abans de la Guerra de Successió. L'independentisme català es va desenvolupar molt més tard. Tot i que en aquesta època ja hi ha algun defensor d'aquesta idea com a Josep Narcís Roca i Farreras (considerat el primer), no va formar cap agrupació.

Perquè volem parlar la nostra llengua ens anomenen secs i maleducats. Perquè volem conèixer la nostra història ens titllen d'exclusivistes i de mals espanyols, de rebels i de pertorbadors. Si volem defensar la nostra feina i pretenem que se'ns doni no el que ens correspon sinó una petita part del que se'ns deuria, ens tracten com els pobres que demanen almoïna i se't treuen de sobre amb la frase "Demana més que un català". (...) Demà el català serà la llengua oficial de la nostra terra catalana, demà no només coneixerem la història, sinó que l'anirem construint amb els nostres fets; (...) i Catalunya, germana, que no germanastra, de les altres regions espanyoles, estarà unida a totes elles per llaços de sang i d'afecte, no pels de la imposició i la violència; demà (...) Serà aleshores quan el catalanisme haurà aconseguit la plenitud del seu desenvolupament. Serà llavors quan deu haver triomfat la idea catalana. Doc.

Fragment de l'obra "Catalanisme de debó" (1879) sobre el catalanisme de Valentí Almirall

Galleguisme i valencianisme

Prat de la Riba

En aquests casos es tracta de defensors de la seua llengua, que veuen en perill, i per això demanen autogovern. Però la fan des de criteris **regionalistes** sense negar l'existència d'una nació envoltant espanyola. A meitat del segle XIX, va néixer el **Galleguisme**, un moviment de caràcter cultural que reivindicava l'ús del gallec, que en aquell moment estava limitat a l'àmbit rural. Al renaixement de la literatura gallega se'l va anomenar **ressorgiment**, exemple d'això va ser Rosalía de Castro. La Renaixença a Catalunya va influir en l'aparició de la **Renaixença valenciana**. Representants van ser els escriptors Teodor Llorente (conservador) i **Constantí Llombart** (liberal). Tots dos participen a la fundació de **La rata cansada** el 1878 associació cultural que fomenta les tradicions i la llengua valenciana intentant diferenciar-les de les catalanes. El regionalisme valencià o **valencianisme** va ser d'ideologia conservadora i monàrquica.

Unió Catalanista. Agrupació política nacionalista catalana creada el 1891 per Prat de la Riba va fundar per reivindicar l'autogovern. Considera que Catalunya és una nació diferent de la castellana encara que totes dues estiguin unides per l'Estat espanyol.

Galleguisme. Regionalisme sorgit a meitat del segle XIX, que coincideix amb el renaixement de la literatura gallega (Rexurdimento, exemple d'això va ser Rosalía de Castro). Reivindiquen l'ús del gallec que en aquell moment estava limitat a l'àmbit rural. No va tenir rellevància política.

Valencianisme. Regionalisme monàrquic conservador influït per la Renaixença valenciana. Representants: escriptors Teodor Llorente (conservador) i Constantí Llombart (liberal). Tots dos participen a la fundació de Lo Rat Penat el 1878 associació que fomenta les tradicions i la llengua valenciana diferenciant-les de les catalanes.

(...)Base 3a: La llengua catalana serà l'única que, amb caràcter oficial, es podrà fer servir a Catalunya i en les relacions d'aquesta regió amb el poder central. Base 4a: Només els catalans, ja ho siguin de naixement o en virtut de la naturalització, podran exercir a Catalunya càrrecs públics (...) Base 6a: Catalunya serà l'única sobirana del govern interior. Base 8a: El poder judicial s'organitzarà restablint l'antiga Audiència de Catalunya (...) Base 12a: Catalunya contribuirà a la formació de l'exèrcit permanent de mar i terra per mitjà de voluntaris o bé mitjançant una compensació en metàl·lic. Base 13a: El manteniment de l'ordre públic i seguretat interior de Catalunya estaran confiades al Sometent, i es crearà un cos semblant al dels Mossos de l'Esquadra o de la Guàrdia Civil (...) Base 15a: L'ensenyament públic, en les diferents branques i graus, s'haurà d'organitzar d'una manera adequada a les necessitats i caràcter de la civilització de Catalunya(...) sota la salvaguarda del Poder executiu català. **Doc. Fragment de les "Bases de Manresa" (1892) primer programa polític del catalanisme**

*P. ¿Espanya no és doncs la pàtria dels catalans? R. Només és l'Estat o l'agrupació política a què pertanyen. P. Quina diferència hi ha entre l'Estat i la Pàtria? R. L'Estat és una entitat política, artificial, voluntària; la Pàtria és una comunitat històrica, natural, necessària. El 1r és obra dels homes; la 2n és fruit de les lleis a què Déu ha subjectat la vida de les generacions humanes. (...)P. Quins elements determinen el caràcter català? R. L'esperit pràctic i utilitari, el geni mercantil i un temperament obert i decididament liberal i tradicionalista alhora. P. Ha tingut molta força a la nostra terra l'esperit tradicional? R. A excepció d'Anglaterra i de l'antiga Roma, cap nació d'Europa no pot lloar-se com Catalunya d'haver-lo posseït tan vigorós. (...)P. Com es poden harmonitzar aquestes reivindicacions justíssimes amb la unitat política d'Espanya? R. Per mitjà de l'organització regionalista, que consisteix en la unió federativa de les antigues nacionalitats espanyoles. P. Quin altre dret s'ha de reconèixer? R. Això de fer servir en tots els actes públics i privats la llengua catalana, com l'única oficial a Catalunya. P. Quines atribucions tindria el poder central o federal en aquesta organització? R. Totes les referents a les relacions d'Espanya amb els altres Estats, i en general, als interessos que fossin comuns a totes les regions espanyoles, com ara l'exèrcit, les duanes, els ferrocarrils generals, etc. P. Amb quina ajuda pot comptar Catalunya? R. Amb la de Navarra, Basconia i Galícia, ja no trigar, amb la dels altres Estats de l'antiga Corona Aragonesa. Totes elles desitgen per a elles, cosa que nosaltres per a Catalunya. **Doc. Enric Prat de la Riba. "Compendi de la doctrina catalanista" (1894)***

*La terra catalana, és a dir, la terra on es parla la llengua catalana, ha estat coneguda amb diversos noms en les diferents edats de la seua història. L'any 1500 abans de l'arribada de Jesucrist, els egipcis, que aleshores eren la nació més civilitzada i més poderosa, la nomenaven Sardanya. Mil anys després, això és, al segle V (sic) abans de Jesucrist, els grecs, llavors en el major auge de la seua civilització, li donaran el nom d'Iberia, distingint clarament la nostra pàtria de les nacions veïnes, Tartessia (Andalusia), i Ligúria. Sardans, ibers o catalans som la mateixa gent amb noms diversos: han canviat la roba i els costums, l'estat social i el grau de cultura, el nom i la llengua dels dominadors, però la raça ha seguit sempre la mateixa; i avui, tocant el segle XX, viu amb el mateix esperit, el mateix temperament, les mateixes inclinacions que tres mil cinc-cents anys enrere (...). Els sards o sardans (...) Haviem arribat en aquella època al punt més alt del seu poder. La seua marina era senyora del mar fins al punt que molts segles després encara es coneixia al mar Mediterrani, contigu al seu imperi, amb el significatiu nom de mar Sard (...) escometran la magna empresa d'envair Egipte. Aquest fet marca el límit del creixement. Van sostenir quatre grans guerres amb Egipte, però l'imperi del Nil es manté ferm, i en temps de Ramsès III reunint totes les seves forces i les dels fenicis, aliats seus, aixafa completament el poder marítim de la nostra terra. Després d'aquesta gran derrota, les naus dels fenicis van avançar victorioses cap a l'imperi sard. **Doc. Llibre "Compendi de la història de Catalunya" d'Enric Prat de la Riba (1898), premiat als jocs florals d'aquell any al millor compendi d'història de Catalunya destinat a l'ensenyament primari.***

www.profesorfrancisco.es

Mujeres en la Comuna de París (1871)

Moviment obrer. Conjunt d'accions de protesta (vagues, manifestacions, etc.) que fan els assalariats per millorar-ne les condicions laborals. Primer es refereix als obrers de la indústria, després es va estendre per a assalariats d'altres sectors econòmics.

Luïtes socials o lluita de classes. Enfrontaments entre grups socials de diferents drets, riquesa o condició laboral. Cadascú lluita pels seus interessos. Per exemple: els camperols per tenir terres contra la noblesa per mantenir els latifundis, o els obrers per millorar les condicions laborals contra la burgesia per mantenir la situació d'explotació laboral. Les lluites socials es plantegen entre les classes altes o privilegiades (noblesa, burgesia, oligarquia capitalista) que compten amb el suport de l'estat i la seua policia, contra les classes baixes o no privilegiades (llauradors, obrers, assalariats)

Inici del moviment obrer

Durant la primera meitat del segle XIX la revolució industrial iniciada a Gran Bretanya, es va estendre per Europa i per Espanya. Van arribar les noves màquines amb una tecnologia més avançada. Com que no requerien tanta mà d'obra, s'acomiadava molts obrers. Els treballadors van reaccionar amb manifestacions i vagues que van ser durament reprimides, com la de Peterloo a Manchester el 1819. Per això la primera forma de protesta del moviment obrer va ser la destrucció de les màquines o **luddisme**. El primer cas documentat va ser a Alcoi durant el **Trienni Liberal** contra les noves màquines de filar. Més tard a Barcelona, contra "La Vapor", la màquina de vapor de la família Bonoplat, durant la regència de Maria Cristina (1835) i després contra els vaixells de vapor del port de València (1842) a la regència d'Espartero.

Les condicions laborals dels treballadors assalariats de la indústria eren pèssimes: més de 14 hores de feina al dia, salaris de subsistència, molts accidents laborals per absència de legislació, sense cobertura en cas d'accidents, malaltia, jubilació, etc., cosa que va provocar **lluites socials o lluita de classes**. Els assalariats es van començar a organitzar en associacions obreres o sindicats. El seu objectiu immediat era millorar les condicions de treball. Amb **Espartero** es va legalitzar la creació d'associacions obreres, fundant-se els **primers sindicats**. Durant el regnat d'Isabel II l'associacionisme obrer es va anar ampliant a mesura que **creixia la industrialització**. El protagonisme el va tenir Catalunya ja que va ser la zona amb més desenvolupament industrial per la seua

indústria tèxtil. Els sindicats catalans van intentar una **vaga general el 1855 durant el Bienni Progresista** i van organitzar un congrés de sindicats el 1865. El moviment obrer es va convertir en un problema social per als governs espanyols a partir de la **triple crisi** del final del regnat d'Isabel II (agrícola, industrial i borsari). Al **Sexenni Democràtic** (1868-74) el moviment obrer va tenir més pes en les protestes de carrer d'obers i classe baixa. Les associacions obreres espanyoles es van integrar en el moviment obrer internacional de la **AIT** (Associació Internacional de Treballadors) i fundant la **FRE (Federació de la Regió Espanyola)** a 1870.

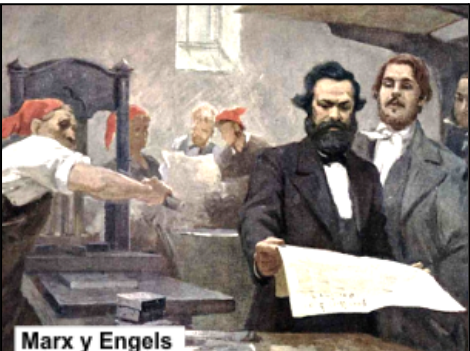
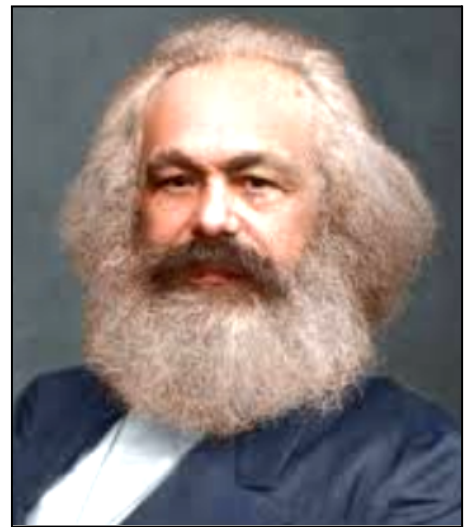
A tot el món va tenir un gran impacte la revolució de la **Comuna de París el 1871**. Va ser la primera vegada que els representants dels treballadors van arribar al poder i van decretar una sèrie de mesures per millorar les seves condicions de vida: la jornada de treball es reduïa a deu hores, igualtat de salari entre homes i dones, la separació entre Església catòlica i l'Estat, autogestió de les fàbriques abandonades pels seus amos, la creació d'escoles bressol per als fills de les obreres, suspensió deutes, etc. Aquestes mesures van escandalitzar les classes altes. La Comuna va durar poc i va ser durament reprimida per l'exèrcit (van matar més de 20.000 comuners). Aquesta experiència va convèncer les oligarquies (noblesa i burgesia) que s'havien de prendre seriosament el perill del moviment obrer i el van reprimir amb duresa a tots els països.

A Espanya durant la Primera República va tenir lloc la **Revolució del Petrolí a Alcoi** (1873), una revolta protagonitzada pel moviment obrer que va ser durament reprimida. Al final del Sexenni els obrers es van anar distanciant dels republicans, amb els quals coincidien en el federalisme però discrepaven a l'abast de les reformes laborals i socials.

Tot i que a Espanya hi havia una certa llibertat d'actuació, a la resta d'Europa hi va haver una repressió dura contra el moviment obrer després de la comuna de París. Això va influir en la divisió de l'AIT el 1872 l'AIT entre:

- **Bakuninistes** i **anarquistes**. Consideren que l'alliberament de les classes oprimides ho havien de fer elles mateixes, el que es coneix com **acció directa**. Són contraris a la **acció delegada** per la qual deleguen el poder els seus representants. Defensen la revolució mitjançant una gran **vaga general** que doni el poder a l'assemblea de treballadors i que ells s'autogovernin sense sotmetre's a cap estructura jeràrquica com el **Estat**. En lloc d'Estat hi hauria **assemblees** o consells que decidiran de forma directa. S'organitzen en sindicats, fan vagues i rebutgen participar a la democràcia burgesa per fraudulenta i oligàrquica.
- **marxistes** i **socialistes marxistes**. Consideren que per alliberar les classes oprimides cal fer la revolució i **apoderar-se de l'Estat**. Ells sí que creuen en l'acció delegada: els seus representants al poder estatal milloraran els seus drets controlant els **mitjans de producció** (terres i fàbriques). Són partidaris d'usar com a mitjans, a més dels sindicats, els **partits polítics** amb què es presenten a les eleccions.

D'altra banda, també hi va haver un intent de l'Església de reaccionar a la pèrdua d'influència entre les classes baixes. Seguint les orientacions del papa Lleó XIII, a Espanya el pare Vicent va crear els **cercles obrers catòlics** (1879) per tal d'atreure aquest sector social i frenar l'expansió dels sindicats socialistes o anarquistes. Oferien assistència social i serveis religiosos, culturals i d'entreteniment. Va tenir menys seguiment que els sindicats de classe perquè no van recolzar les mobilitzacions que demanaven millores laborals per a les classes treballadors ja que tenien plantejaments **interclassistes**.

El moviment obrer espanyol té (...) una fisonomia original. Als altres països d'Europa, la lluita començada al si de la Primera Internacional entre els partidaris de Marx i els de Mikhaïl Bakunin, va presenciar la victòria dels primers, (...) els "autoritaris" (...) A Espanya, per contra, la victòria dels "llibertaris", els amics de Bakunin agrupats en la societat secreta de la "Aliança de la llarg temps al moviment obrer espanyol amb el segell revolucionari de les tradicions anarquistes i anarco-sindicalistes. Doc. Pierre Broué i Emile Témime, en el seu text "La revolució i la guerra a Espanya" (1962)

L'assalariat redueix l'home políticament i econòmicament a l'esclavitud, (...) Per conseqüència obligada de les premisses anteriors, volem els anarquistes, d'acord amb els principis elementals de la justícia, igualtat de condicions econòmiques per a tots els homes, cosa que només es pot assolir posant a disposició de les col·lectivitats productores la terra i els instruments del treball industrial, perquè els instruments del treball industrial, perquè els a les generals del cos social pels mitjans i procediments que considerin més adequats. (...) Volem (...) que la vida social s'organitzi de baix a dalt, per contractes amb individus i individus, i contractes entre associacions d'ofici i associacions d'ofici, com a primer element constituent del futur. Volem el contracte de moment, sempre revisable i reformable, que duri tant com duri el seu objectiu i la voluntat de les parts contractants. Doc. Article de la publicació anarquista La "Qüestió Social" (València, 28/5/1892)

sindicats. Associacions de treballadors que lluiten per millorar els drets laborals. Van fer servir diverses actuacions: ludisme, manifestacions, vagues, etc.

Cercles obrers catòlics. Associacions obreres promogudes per l'Església per contenir el creixement dels sindicats socialistes i anarquistes. Oferien als membres assistència social, activitats religioses i d'entreteniment.

Interclasse. Reivindicacions que afecten totes o diverses classes socials. S'oposa a les reivindicacions de classe que fan referència als interessos específics d'una classe social.

El moviment obrer després del Sexenni

Anarquisme. Ideologia obrera que considera que l'alliberament de les classes oprimides l'han de fer elles mateixes, cosa que es coneix com a acció directa. En aquest sentit, són contraris a l'acció delegada, és a dir, no deleguen en representants. Per això defensen la revolució mitjançant una gran vaga general que doni el poder a l'assemblea de treballadors i que s'autogovernin sense que s'hagi de crear cap estructura política jeràrquica o Estat. En comptes d'Estat, les decisions les prendran de manera directa assemblees o consells. Opten per organitzar-se en sindicats i fer vagues i rebutgen participar a la democràcia burgesa per fraudulenta i en ser una manifestació de l'autoritarisme del capitalisme.

Socialisme marxista. Ideologia obrera que considera que per alliberar les classes oprimides cal fer la revolució i apoderar-se de l'Estat. Ells sí que creuen en l'acció delegada o donar suport a representants que dirigeixin la lluita pels seus drets. Consideren que després de la revolució sí que s'ha de mantenir una estructura política jeràrquica en què el poder polític estaria en mans del proletariat. Són partidaris d'usar com a mitjans, a més dels sindicats, els partits polítics amb què es presenten a les eleccions.

Manipulació històrica. Antigament s'ometia el protagonisme del moviment obrer i la lluita de classes en aquest període. Això feia difícil entendre la inestabilitat política i per explicar-ho recorrien a explicacions morals o culturals.

A partir de **1873** hi va haver una **crisi financera mundial**. Va començar com una crisi borsària per l'especulació del ferrocarril a Viena, i es va estendre als Estats Units (s'enfonsa la borsa de Nova York) i a la resta d'Europa. La frenada en el creixement econòmic mundial va afectar Espanya que va veure com es reduïen les inversions estrangeres durant dues dècades de gran depressió (1873-96). El resultat d'aquesta crisi va ser la difusió de noves fonts d'energia (electricitat i petroli), noves tècniques (motors elèctrics, ràdio), nous sectors industrials (química i electricitat) i noves formes d'organització de la indústria (cartells o trust). Així passem de la 1a fase a la 2a fase de la Revolució Industrial. A més va significar el final de la supremacia econòmica anglesa que va passar als Estats Units i Alemanya.

A Espanya des del govern autoritari de Serrano (1874) s'havien il·legalitzat els sindicats i les associacions obreres. Amb l'arribada de la Restauració, Cánovas va mantenir aquesta política i va perseguir les associacions obreres (1874-81), però això no va portar la pau social. El 1878 i el 1879 hi va haver intents d'atemptats contra Alfonso XII per considerar-lo responsable de la repressió. El primer per part de l'anarquista Juan Oliva. Es tracta d'una forma de **tiranídic** que més endavant serà conegut com **anarcoterrorisme**. A **1881** els anarquistes russos van atemptar amb èxit contra el tsar **Alexandre II**. Aquest mateix any, després de les violentes revoltes camperoles d'Andalusia, el govern liberal de **Sagasta** va decidir **legalitzar les associacions obreres** per canalitzar

el descontentament i frenar la violència. A més, s'amnistia els acusats de la Revolució del Petroli. Però com que les condicions materials no milloraven, van augmentar les **vagues, revoltes i motins de llauradors i obrers**: Lleida (1885), La Corunya (1886), València (1887), Biscaia (1890, amb els quals el governador militar va haver d'arribar a un acord per evitar un bany de sang que després la patronal no va complir), els camperols de Jerez (1891, molts condemnats a garrote vil (1892), Astúries (1898), Barcelona (1902). Gairebé totes elles reprimides amb el **exèrcit** a què van recórrer contínuament els governs de la Restauració.

A la resta de països industrialitzats passava igual. A Chicago a **1886** una de les càrregues policials contra els vaguistes va acabar amb 50 morts (44 vaguistes i 6 policies), la **massacre de Haymarket**. L'any següent es va empresonar a desenes de vaguistes i el **un de maig** es va executar a 5 condemnats gairebé sense proves. El 1889 els partits socialistes reunits a la II Internacional socialista van declarar aquest dia com a dia dels treballadors. El 1893 es va alliberar els vaguistes que seguien presos perquè es va comprovar que els testimonis havien estat comprats perquè culpessin els seus companys. Les oligarquies (nobles i burgesos) d'Europa van intentar frenar la popularitat creixent del moviment obrer amb tímides reformes econòmiques i laborals que van ser insuficients. Exemple d'això va ser la creació de la Seguretat Social per part del conservador Bismarck a l'Imperi alemany. El **Model de Bismarck** va consistir en assegurances sanitàries i de jubilació de tipus contributiu, és a dir, finançats en major part pels mateixos treballadors. Per això el seu abast i cobertura depenia de l'escàs salari de cada treballador: llei d'assegurança de malaltia (1883), llei d'assegurança de l'accident de treball (1884) i l'assegurança contra la invalidesa i la vellesa (1889). L'objectiu de liberals reformistes i de **conservadors reformistes** era millorar la vida dels treballadors prou per reduir l'amenaça del moviment obrer. A Espanya també es van intentar mesures d'aquest tipus amb la **Comissió de Reformes Socials** (1883-1903) iniciada pel liberal Segismundo Moret. El seu objectiu era cercar solucions i fer propostes legislatives per millorar el nivell de vida dels obrers. A diferència d'Alemanya, aquí no va tenir resultats pràctics i es van limitar a fer informes i recomanacions. Això explica l'esclat de **vagues generals amb cada vegada més freqüència i intensitat**.

El sistema actual de producció i de canvi no és permanent, sinó transitori (...) que si va néixer ahir amb la revolució burgesa, demà morirà amb la revolució proletària (...) Quan l'home no hagi de disputar l'home ni la subsistència ni els mitjans de producció, l'imperi de la competència cessa i s'obre l'era de la solidaritat. Solidaris en interessos, ja és possible la fraternitat en els sentiments.

Doc. Informe de Jaime Vera per a l'Agrupació Socialista Madrilenya (1884)

Anarquisme

El pensament **anarquista** **ellibertari** va ser majoritari entre els integrants del moviment obrer fins al final de la Restauració. El seu objectiu era organitzar una **vaga general revolucionària** amb què es destrueixi l'Estat i es formi un nou sistema de tipus assembleari. Tot i que tots coincideixen que els mitjans de producció (terres i fàbriques) es col·lectivitzaran, per als **anarcocol·lectivistes** el que produeixi cadascú serà privat: "*a cadascú segons la seua aportació*" mantenint el mercat. En canvi per als **anarcocomunistes** el que es produeixi també serà col·lectiu o públic "*a cadascú segons les seves necessitats*" sense mercat ni propietat privada del produït.

Van fer tres tipus d'accions: l'acció sindical o anarcosindicalisme, l'acció violenta o anarcoterrorisme i l'acció cultural en ateneus llibertaris. Els **ateneus llibertaris** eren punts de trobada per a treballadors que funcionaven com a escoles, biblioteques, xerrades, teatre, etc.

La principal forma de lluita anarquista va ser el **anarcosindicalisme** consistia a formar sindicats amb què lluitar directament pels seus drets laborals amb vagues i boicots. Els sindicats estaven organitzats de forma **assemblea**. Els sindicats es van començar a formar després de la legalització de les associacions obreres però en aquest període (1a part de la Restauració) es van mantenir aïllats i van actuar de manera descoordinada. Es van crear diversos sindicats anarquistes que es van associar el 1881 amb la FTRE (Federació de treballadors de la regió espanyola). Predominen a Catalunya (obrers) i a Andalusia (camperols). La guàrdia civil i la premsa va atribuir l'autoria de diverses accions violentes i conspiradores a l'acció d'una societat secreta: la **Mà Negra** (1882-83). Aquesta persecució va portar a la dissolució de la FTRE el 1888.

Mentida històrica. La mà negra va ser una suposada societat secreta anarquista a la qual la premsa va atribuir l'autoria d'actes violents. La publicació a la premsa dels plans d'aquesta associació inventada va ser l'excusa per perseguir i empresonar anarquistes innocents.

El **anarcoterrorisme** va ser una forma de **acció directa o propaganda pel fet** que consistia a atemptar contra el responsable de la mort d'altres anarquistes, ja sigui responsabilitat directa (comandaments militars i polítics) o responsabilitat indirecta amb el seu suport (burguesia o noblesa). Es va produir una espiral acció/reacció i cada actuació militar contra sindicalistes és resposta amb un acte terrorista contra militars, polítics o burgesos, culminant amb el magnicidi de Cánovas: El 1888 l'exèrcit va disparar contra una manifestació i va matar 200 persones que protestaven per les emanacions tòxiques de les mines: **massacre de Riotinto**. Aquest any va ser conegut com l'any dels trets. El 1892 Martínez Campos va reprimir **revoltes camperoles de Jerez i en va executar diversos**.

- Com a reacció a això, l'any següent Paulino Pallás va atemptar contra el Martínez Campos, que havia estat nomenat governador militar de Catalunya. Va fracassar i va ser executat. Com a represàlia pel suport de la burgesia catalana a Martínez Campos, el 1893 un altre anarquista en va llançar una **bomba al teatre del Liceu**, provocant 22 morts.
- En la repressió posterior es va executar el culpable i es va aprofitar per empresonar altres anarquistes.
- Com a venjança el 1896 es va **atemptar a la Processó del Corpus** (11 morts).
- Aquell any es va condemnar els anarquistes presos en els Processos de Montjuïc: es va afusellar a 5 i es va empresonar i va torturar centenars, la majoria innocents. Com a conseqüència d'això, Michele Angiolillo va **assassinar Antonio Cánovas** del Castillo el 1897 en considerar-ho el responsable polític d'aquests judicis.

El 1906 l'anarquista català Mateo Morral, d'origen burgès, va **atemptar contra Alfonso XIII** i Victoria Eugenia de Battenberg el dia del seu casament. Hi va haver 25 morts. Segons els defensors de la propaganda pel fet, es tracta de respondre a la violència contra obrers amb violència contra oligarques. El líder anarquista García Oliver deia que es tractava de respondre els atemptats (contra els treballadors) amb atemptats contra els de dalt.

Va descriure a grans trets la vida de l'obrer, des que, molt nen encara, comença a treballar, ingressant en tallers mancats en absolut de condicions higièniques i on tot és contrari al seu desenvolupament físic i intel·lectual, per guanyar un mesqui jornal amb què contribuir al suport de la seua família, fins que acabi la seua existència plena de penalitats, combat i en el més inhumà abandó. No a la batalla -va dir- combatré per la redempció social; lluny de la lluita fratricida que taca amb sang la victòria; sense exèrcits que s'aixopluguin sota les banderes dels partits polítics, lluitarem per la realització de la nostra obra; amb les armes de la raó i de la intel·ligència, instruint-nos i il·lustrant-nos, en una paraula, per mitjà de la revolució científica, no en motins i asonades, buscarem la realització dels nostres ideals.

Doc. Anselmo Lorenzo a 2a Congrés Obrer de la Federació Regional Espanyola (1882)

Anarcosindicalisme. Forma d'actuació de l'anarquisme mitjançant sindicats per lluitar directament pels seus drets laborals amb vagues i boicots. S'organitzen de manera assembleària i federalista. L'objectiu és organitzar una vaga general revolucionària per destruir l'Estat i formar una nova societat.

Vaga general revolucionària. Vaga que paralitzi tota la producció i que faci col·lapsar el sistema econòmic i polític de manera que es fon un nou sistema a partir d'assemblees i sindicats.

Acció directa i propaganda pel fet. Estratègia de propaganda anarquista que considera que, per augmentar els suports, és més eficaç una acció que no pas un discurs. Les accions directes van ser vagues o atemptats contra autoritats o grups socials enemics.

Anarcoterrorisme. Forma d'actuació de l'anarquisme que consistia a atemptar directament contra el responsable de la mort d'altres anarquistes, ja sigui responsabilitat directa (comandaments militars i polítics) o responsabilitat indirecta amb el suport (burguesia o noblesa). Es tracta d'una nova forma de tiranidic que més endavant serà conegut com a anarcoterrorisme.

Socialisme reformista. Corrent del socialisme marxista que assumeix que el capitalisme sobreviurà més temps del que es pensava i per això defensen la consecució de millores en les condicions de vida dels obrers fent reformes mitjançant l'activitat parlamentària. Aquest tipus de socialisme serà conegut al segle XX com **socialdemocràcia**.

Socialisme revolucionari. Corrent del socialisme marxista que rebutja el socialisme reformista perquè retarda el moment de la revolució. Explica el retard del col·lapse del capitalisme per passar a una fase imperialista (Rosa Luxemburg, Lenin).

PSOE. Partit Socialista Obrer Espanyol. Partit que es va fundar el 1879 per Pablo Iglesias amb una ideologia socialista marxista.

UGT. Unió General de Treballadors. Sindicat fundat el 1888 per Pablo Iglesias amb una ideologia socialista marxista.

Cases del poble. Centres socials on els socialistes oferien serveis als treballadors: alfabetització, biblioteca, actes culturals, etc. Era l'equivalent dels ateneus llibertaris.

Manipulació ideològica. Els socialistes marxistes no volen nacionalitzar tota la propietat privada, només els mitjans de producció.

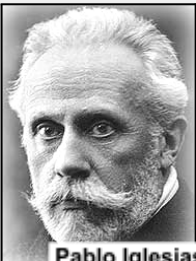
Socialisme marxista i partits socialistes

El socialisme marxista té com a punt de partida les idees de **Marx** però després s'enriqueix amb l'aportació d'altres pensadors. Idees principals:

- **Lluita de classes.** Idea que diu que la interacció o la dialèctica entre classes socials és el motor de la història.
- **Revolució inevitable per l'acumulació del capital.** Al sistema capitalista, les diferències socials creixen per la plusvàlua (benefici acumulat, descomptant el cost de producció). Els capitalistes aniran augmentant els seus capitals fins que el sistema col·lapsi per falta de demanda, aleshores es produirà l'assalt del poder o revolució obrera. Els socialistes es van organitzar al voltant de **partits socialistes** i **sindicats socialistes**. Aspiren a convertir-se en dirigents de l'Estat des d'on apoderar-se dels **mitjans de producció** (terres i fàbriques) i posar-los al servei dels treballadors. Es va formar una aliança de partits socialistes mundial anomenada la II Internacional Socialista (1889-1914). El 1879 a Espanya es va fundar el **PSOE** per **Pablo Iglesias** i el 1888 el sindicat de la **UGT**. El 1910, Pablo Iglesias va entrar al Congrés com a diputat. La tardança en el col·lapse del sistema, va portar a la divisió del socialisme marxista en dos corrents a finals del segle XIX:

- **Socialistes reformistes.** Alguns marxistes (Berstein) assumeixen que el capitalisme sobreviurà més temps del que es pensava, per això diuen que cal centrar-se a millorar les condicions de vida dels obrers mitjançant l'activitat parlamentària sense necessitat de revolució o control total del poder. Al **PSOE** va tenir més pes el corrent reformista i **krausista** (humanisme laic). Aquest corrent es dirà després **socialdemocràcia**.
- **Socialistes revolucionaris.** Rebutgen el reformisme perquè ajorna el moment de la revolució i expliquen el retard del col·lapse per la fase **imperialista** del capitalisme (Rosa Luxemburg, Lenin). Quan Lenin va arribar al poder a Rússia (1917), va prohibir a la resta de partits i van iniciar un sistema de partit únic. Com que el PSOE es va mostrar crític amb això, hi va haver una escissió del PSOE i el 1922 es va fundar el Partit Comunista d'Espanya seguint la línia revolucionària i leninista. Aquest corrent es dirà després **comunisme**.

Els socialistes també tenien centres socials on donaven serveis als treballadors: les **cases del poble**. A més d'oferir educació, xerrades i actes culturals, servien de seu del PSOE i de la UGT de la localitat.

Pablo Iglesias

(...) A tots els ciutadans interessa el gaudi de les llibertats polítiques, però els que més la precisen són els treballadors, els assalariats. (...) La defensa dels seus interessos, la propaganda de les seves aspiracions i ideals, l'organització de la seua classe requereixen un ampli i continuat exercici dels drets individuals. Si no tenen llibertat per escriure, com poden utilitzar els obrers que tinguin condicions per fer-ho la premsa i els altres mitjans de publicitat, per tal que els seus companys coneguin les idees que han de millorar avui el seu estat i les que han de redimir-los demà? [...] Sense el dret de reunió, quina propaganda oral poden fer els treballadors? Com portar els seus companys del camp, analfabets majoritàriament, l'educació societària i socialista que necessiten per defensar amb encert els seus interessos del moment i per emprendre l'obra de la seua emancipació? [...] I el que diem de les llibertats esmentades diem del dret de manifestació, del dret a la vaga, del dret al vot i de tots els que gaudeixen avui els pobles més avançats.

Doc. Article de Pablo Iglesias al diari "La Llibertat" el 26/5/1925.

(...) els primers dirigents del PSOE es consideraven marxistes, però ni entenien la teoria marxista ni com podia aplicar-se a Espanya de manera específica. Encara que proclamaven la necessitat i la inevitabilitat de la revolució socialista per acabar amb la corrupció que exhibia la democràcia burgesa sota la monarquia, es van lliurar precisament a aquest reformisme legalista que els seus propis arguments titllaven d'inútil. Doc. Heywood a "El marxisme i el fracàs del socialisme organitzat a Espanya 1879-1936" (1990)

Els conflictes armats i el colonialisme

Amb Cánovas es van finalitzar els dos conflictes armats que es mantien des del Sexenni: la Guerra de Cuba dels 10 anys i la 3a Guerra carlina. Amb els governs liberals de Sagasta es va iniciar l'ocupació de Río de Oro, Río Muni i es va lluitar contra els rifenys (nord del Marroc) a la 1ª Guerra de Melilla. Hi va haver una **gran diferència amb altres països europeus** que van fer grans conquestes a Àfrica i Àsia. L'imperi colonial espanyol comparativament va quedar molt petit.

Fi de la guerra carlina (1872-76)

Martínez Campos va vèncer els carlins a Catalunya i es va dissoldre el govern carlí d'Estella. El general es va quedar com a governador militar en aquesta regió. El govern va aprofitar per eliminar els últims **privilegis forals** de les províncies bascongadas (no pagar impostos, exempció de les quintes). El 1878, per compensar l'anterior, es va concedir a les vascongadas un règim de **autonomia fiscal** (recapten els seus propis impostos). El 1875 el papa va reconèixer Alfonso XII com a rei d'Espanya, perdent el carlisme aquest suport. Des de llavors els **carlins van seguir per la via parlamentària**.

Art. 1. Els deures que la Constitució política ha imposat sempre a tots els espanyols d'acudir al servei de les armes quan la llei els crida, i de contribuir, en proporció als seus havers, a les despeses de l'Estat, s'estendrà, com els drets constitucionals s'estenen, als habitants de les províncies de Biscaia, Guipúscoa i Àlaba, de la mateixa manera que la nala. **Doc. Decret d'abolició dels furs bascos (1876).**

Fi de la guerra dels 10 anys o Guerra del 68 (1868-78)

Madrid va decidir **pujar els impostos** als terratinents o hisendats (posseeixen una hisenda) cubans per la crisi del 66. A més a Cuba no hi havia llibertat d'expressió ni llibertat per crear partits polítics. Molts criolls descontents es fan "**patriotes**" partidaris de la independència. Al novembre, dos mesos després de la Revolució Gloriosa, els patriotes es van revoltar encapçalats per **Carlos Manuel Céspedes** amb el **crit de Yara**. Van sumar a les seves reivindicacions la fi de l'esclavitud (a canvi d'una indemnització per als propietaris) així que tenien suport dels abolicionistes. Els guerrillers que lluiten per la independència es coneixen com **mambises** que integrava negres i mulats. Els sublevats van aconseguir controlar la major part de la zona oriental, mentre que els **criolls lleials** del partit espanyol controlaven la zona occidental. Els del partit espanyol eren conservadors monàrquics contraris als governs del Sexenni Revolucionari, així que van rebutjar les reformes que es van proposar per a l'illa. Possiblement van finançar l'assassinat de Prim (partidari de negociar amb patriotes) i el cop de Martínez Campos. Va ser una guerra de posicions entre espanyols i patriotes, ja que Espanya va enviar pocs reforços. Però el 1876 Cánovas va enviar Martínez Campos amb 70.000 soldats. Després de dos anys d'enfrontaments i negociacions, es va signar la **Pau de Zanjón** el 1878. Els cubans es van rendir i a canvi se'ls garantia l'amnistia i nombroses reformes: fi d'esclavatge, autonomia, lliure formació de partits polítics, llibertat d'expressió, 4 diputats a les corts que van arribar el 1879. El problema va ser que el govern de Madrid anava molt lent. La fi de l'esclavatge es va aprovar el 1880, mesura que va comptar amb l'oposició de part dels terratinents cubans. Es va permetre la tinença d'esclaus fins al 1886. L'autogovern promès es va ajornar. Per això els patriotes contraris a la pau de Zanjón (Maceo) es van revoltar de nou mesos després a la "**Guerra petita**" el 1879, però van ser vençuts fàcilment pel general Polavieja.

Gran, molt gran ha estat el servei que el general Martínez Campos ha prestat al seu país pacificant aquesta terra (...) cal que no exagerem les conseqüències d'aquest triomf (...) no ha pogut ni podia anar contra la natura, que sempre imposarà el seu domini, canviant les condicions, els sentiments i les aspiracions de tot un poble. Convençut d'això, hem de, al meu entendre, en comptes de voler impedir a tot tràngol i en tot moment la independència de Cuba, que va interès seria, preparar-nos per romandre a l'illa només el temps que en ella racionalment puguem estar i prendre les mesures convenients per no ser llançats violentament amb perjudici dels nostres interessos i minva de la nostra honra abans de la hora. **Doc. Missiva del general Polavieja al capità general Blanc (1879)**

Sistema de reclutament

Amb la llei de reclutament de 1878 es va estendre l'allistament obligatori fins i tot a les regions que estaven exemptes fins aleshores: País Basc i Navarra però es va mantenir la **redempció en metàl·lic o pagant** (pagar per lliurar-se del servei militar) que existia des de la llei de reclutament de 1851. També es va mantenir el pagament a **substituts** que anaven al servei militar a canvi de diners o pagament a la família, vigent des de la llei de reclutament de 1837. Estaven exempts també els religiosos o els que estaven formant-se per ser-ho. Això significa que les classes altes i mitjanes es lliuraven i mai anaven a la guerra, cosa que va generar molt descontent entre les classes baixes. La llei de reclutament de 1882 va establir 3 anys de **mili** el **servei militar actiu** i altres 6 de **reserva** (poden tornar a trucar-te si hi ha guerra). S'elegia els reclutes per sorteig de **quintes** (tocava un de cada 5 joves). L'injust del sistema va provocar freqüents revoltes i disturbis abans dels sorteigs, per això es van endurir les penes contra els **pròfugs** (els que reclutes que no hi acudeixen). El 1885 per les crítiques es va pujar la quota a pagar per l'exempció, però es va mantenir fins a la llei de reclutament de 1911. Aquesta llei va treure la redempció en metàl·lic i els substituts, però es podia pagar per escurçar el servei o fer-ho a la Península evitant els conflictes armats, per la qual cosa es va mantenir la discriminació.

Colonialisme espanyol

Espanya, a diferència de la resta d'estats d'Europa Occidental, no va incrementar significativament les possessions colonials en aquest període i es va conformar a mantenir Filipines, Puerto Rico i Cuba (principal exportador de sucre del món). Això es va poder deure al retard en la industrialització. Tot i això, podem citar 3 episodis.

Colònies a Àfrica: Riu d'Or i Riu Muni (1885)

Espanya volia controlar els rics **bancs pesquers** propers a Canàries. Després de la Guerra d'Àfrica (59-60) van crear factories costaneres a la costa de **Riu d'Or** (avui Sahara Occidental). En el repartiment d'Àfrica de la **Conferència de Berlín**(1885),Espanya va obtenir el dret a ocupar Riu d'Or i el **Riu Muni** (avui Guinea Equatorial) que es va unir a l'illa de **Fernando Poo**(ocupada el 1855).

Crisi amb Alemanya per Carolines (1885)

Quan Alemanya va començar a ocupar l'arxipèlag de **Carolines**(oceà Pacífic) que formalment era espanyol, el govern de Cánovas va reaccionar i va promoure una campanya patriòtica a la premsa. Bismarck va comptar amb l'oposició d'anglesos i francesos. Va demanar mediació al papa i aquest va decidir que les illes seguien sota sobirania espanyola però atorgant llibertat d'actuació als comerciants alemanys. Com que els conservadors espanyols recelaven de França (era una república democràtica, model que defensaven aquí els seus opositors) i dels seus interessos al Marroc, volien reconciliar-se amb Alemanya. Per això Espanya va trencar la seua neutralitat i es va unir secretament a la Triple aliança (Alemanya, Àustria-Hongria i Itàlia) el 1887. No obstant això, aquesta aliança no va tenir cap aplicació pràctica i Espanya va recuperar la seua posició neutral.

Primera Guerra de Melilla (1893-94) o Guerra de Margallo

Des de la Guerra d'Àfrica (1860) s'havien estès els límits de l'enclavament de Melilla fins als 12 km, però no s'havia ocupat de manera efectiva per la poca població (400 habitants). A finals de segle la ciutat va aconseguir els 2000 habitants i el **governador Margallo** va iniciar la **construcció d'unes fortaleeses** als límits. Això va indignar els rifenys que estaven aprofitant d'aquelles terres. Quan una d'aquestes fortaleeses es va aixecar a prop d'un cementiri musulmà, els rifenys van iniciar els atacs. Margallo va sol·licitar reforços però hi va haver problemes de proveïment (la ciutat no tenia capacitat per mantenir un exèrcit nombrós). Els guerrillers van atacar la ciutat de **Melilla** i van intentar prendre-la amb superioritat numèrica, el mateix Margallo va morir a la lluita, però van ser detinguts per l'artilleria espanyola. Es va enviar a Martínez Campos amb tropes i vaixells (fragata Numancia) i van bombardejar els rifenys. La manca d'armament pesat els va fer signar la pau. Els oficials Juan Picasso i Miguel Primo de Rivera van aconseguir la condecoració més gran de l'exèrcit espanyol: la Creu Llorejada de Sant Ferran. Espanya va estendre la zona de control al voltant de Melilla i el sultà del Marroc va haver de pagar una indemnització a Espanya per no haver controlat els seus dominis.

Mili o servei militar obligatori. Nom del deure de servir a l'exèrcit durant un temps determinat. En nom va aparèixer per 1a vegada amb les Corts de Cadis, encara que ja s'havia aplicat parcialment des d'un segle abans. Es reclutaven mitjançant el sorteig de quintes i va començar sent de durada variable. Després es va establir en 3 anys (entre 1882 i 1940), 2 anys (de 1940 a 1968), 15 mesos (de 1968 a 1991) i 9 mesos (1991-1999).

Quintes. Sistema de reclutament que consistia en el sorteig i la incorporació a files d'1 de cada 5 joves en edat militar (20 anys) de cada localitat (des del 1886 per regió militar). El sorteig es va fer per 1r cop amb Felip V al segle XVIII, però la majoria dels soldats seguien sent mercenaris o lleves forçoses durant aquest segle. Al segle XIX es va establir el sorteig de quintes com a únic sistema de reclutament. Es lliuraven les classes altes i mitjanes per la redempció en metàl·lic (pagant) o per pagar substituts fins a la llei de reclutament de 1911.

Conferència de Berlín de 1885. Reunió de les potències europees, que va organitzar el canceller alemany Bismarck, en què es van repartir zones d'influència a l'Àfrica per evitar conflictes a la conquesta del continent.

Fil·loxera. Plaga d'insectes que afecta una de les principals produccions agrícoles espanyola: les vinyes, matant-les en pocs anys. S'estengué per França i el centre d'Europa. En un primer moment va beneficiar la producció espanyola però va arribar aquí a finals dels 70 i des dels anys 80 es va anar estenent lentament durant 20 anys.

Guerra hispanoamericana. Guerra entre Espanya i els EUA quan aquesta va intervenir el 1898 per ajudar els patriotes cubans que estaven lluitant des del 1895. La justificació va ser acusar Espanya d'haver enfonsat un dels seus vaixells, el Maine, al port de l'Havana. Aquest succés va ser el casus belli (desencadenant oficial per la qual comença una guerra). Després de la derrota de la nostra flota a les batalles de Santiago de Cuba i de Cavite es va signar la pau de París per la qual Espanya renuncia a Cuba, Puerto Rico i Filipines que passen a control nord-americà.

Guerra d'independència cubana (1895-98)

Causes

El govern de Madrid donava llargues i **no va complir** amb allò acordat a la **pau de Zanjón** després de la Guerra dels Deu anys: **autogovern** i fi de l'esclavatge. Des del crac financer del 1873 per la bombolla del ferrocarril, el món industrial va viure la Gran Depressió durant 20 anys fins que es va recuperar amb nous mercats (imperialisme) i noves fonts d'energia (combustió, electricitat). A Espanya, en canvi, la recuperació no va ser tan intensa perquè va arribar a Espanya la plaga de la **fil·loxera** que va afectar les vinyes i pel desviament de la despesa pública cap a la guerra a causa d'una nova revolta dels independentistes cubans. El desencadenant d'aquesta sublevació va ser un **aranzel proteccionista** (1891) això perjudicava els terratinents cubans que pagaven més per vendre als EUA, el 90% del seu mercat. Cuba era el principal exportador de sucre del món, a més tenia plantacions de cafè i tabac. Sagasta en va fer una proposta d'autonomia per a Cuba en 1895 és rebutjada per les Corts. Els empresaris que controlaven el mercat cubà en règim de monopoli tenien vinculacions directes, fins i tot familiars, amb els oligarques que componien les Corts espanyoles, cosa que explica que no fessin cas a les recomanacions del que havia estat Capità general de Cuba, el general Polavieja, que va recomanar una independència pactada de l'illa per preservar els interessos econòmics i la influència política⁴. L'incompliment de les promeses després de la Pau de Zanjón, havien decebut molts oligarques cubans del **partit patriota**, el que va desencadenar una nova revolta d'alguns criolls que va tenir èxit a la zona

oriental. Una altra facció d'oligarques cubans, el **partit espanyol**, es va oposar a l'autogovern per por que les reformes s'estenguessin a allò social i això suposés pèrdues econòmiques. El resultat de la revolta, la fil·loxera i l'enfonsament de les borses europees va ser l'enfonsament de la borsa de Madrid i la reducció del PIB espanyol durant l'any 1895.

Fase cubana: la guerra d'independència cubana (1895-1898)

El 1895, va començar la **Guerra d'independència cubana** o Tercera guerra cubana. Els patriotes **José Martí** i Antonio Maceo van iniciar la sublevació que va tenir èxit a la zona oriental amb el manifest anomenat "**El crit de Baire**". Van comptar amb el suport de la població rural, sobretot entre antics esclaus (negres i mulats) mentre que l'occidental es va mantenir lleial a Espanya perquè els blancs eren majoritària i veien els rebels com a antics esclaus que volen subvertir l'ordre social. En cert sentit, va ser una guerra civil amb components racials i socials. Els patriotes van reunir un exèrcit de 40 mil homes i hi va haver 60 mil cubans que van lluitar al bàndol realista. Per tota l'illa atacaven els **mambises** (guerrillers independentistes/patriotes). Per aïllar els mambises a la zona oriental, l'exèrcit espanyol va construir línies fortificades anomenades **troches** (muralles, trinxeres i torres), però els mambises les travessaven. Igualment els **Patriota filipí** es van revoltar el 1896 dirigits per l'independentista Andrés Bonifacio. Ràpidament van ser derrotats i va acabar un any després amb l'execució del líder. També van executar l'autonomista José Rizal.

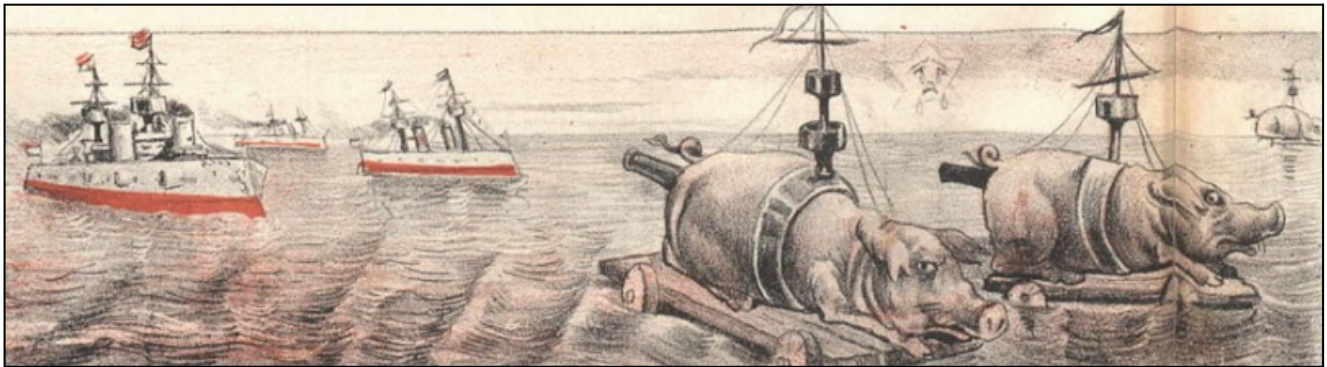
Seguint el procediment habitual en el sistema de la Restauració en conjuntures de crisi, es va produir el turnisme al poder i va arribar al govern el partit conservador amb Canalejas (1895-97). Com que els independentistes estaven avançant, es va destituir Martínez Campos i es va enviar al general **Weyler** amb més soldats (fins als 200.000 homes, tots de classe baixa i treballadora). Però les malalties i les precàries condicions (els faltava equip, no tenien botes) provocaven moltes baixes. Weyler va decidir controlar les zones rurals per evitar que donessin suport als rebels i va tancar la població en zones fortificades o camps de concentració: la **reconcentració**. El resultat va ser la pèrdua de collites, la fam i la mort de prop de 200.000 cubans (10% de la població). No va aconseguir vèncer l'exèrcit rebel i la facció espanyola va perdre popularitat a Cuba. En aquesta guerra un jove tinent Batet va ascendir per mèrits de guerra a Capità i va obtenir la Creu Llorejada de Sant Ferran. Després de l'assassinat de Cánovas el 1897, Sagasta va tornar al poder (1897-02, mor el 1903). Va destituir Weyler i va enviar el general **Ramon Blanc** que va posar fi a l'inhumà sistema de la reconcentració. Amb un tarannà més

⁴ El professor d'història **Alfredo López Serrano** *El general Polavieja i el seu manifest regeneracionista en la crisi de valors del 1898* (1996)

diplomàtic, Sagasta va intentar solucionar el conflicte concedint àmplia autonomia a Cuba i Puerto Rico (1897) i reformant l'aranzel perquè no sigui tan perjudicial.

Intervenció de EUA: Guerra hispano-nord-americana (1898)

Els Estats Units ja eren la 1a potència industrial del món. Com que els seus comerciants sortien perjudicats pel proteccionisme espanyol a l'illa, ja havia intentat **comprar Cuba** Espanya durant el regnat d'Isabel II, però Espanya es va negar. Durant la Guerra d'Independència Cubana, el president dels EUA McKinley havia desplaçat la seua flota del Pacífic a Hong Kong (prop de Filipines) i la seua flota de l'Atlàntic a prop de Cuba. La flota nord-americana la dirigia Theodore Roosevelt (futur president 1901-1909). Al febrer de 1898 es va produir una **explosió al cuirassat nord-americà Maine** quan estava ancorat al port de l'Havana durant una visita. Van morir 266 mariners. El general Ramon Blanco es va mostrar disposat a col·laborar per esbrinar què havia passat. Una comissió espanyola va oferir proves demostrant que havia estat un accident, una explosió interna. Però la **premsa Nord-americà** va començar una campanya acusant Espanya de ser la responsable de l'explosió. Pulitzer, que va participar en aquesta campanya, va reconèixer després que els periodistes americans no volien saber la veritat, només volien que la guerra es produís. La comissió d'investigació dels Estats Units va establir que havia estat una mina espanyola a partir de proves menys consistents. El govern de McKinley va donar un ultimàtum al govern espanyol: o venia l'illa per 300 milions de dòlars o declarava la guerra a Espanya. Espanya no va vendre i els EUA van declarar la guerra, començant la **guerra hispano-nord-americana**. Els governants i alts comandaments militars sabien que la guerra no es podia guanyar però el govern en va preferir una **derrota honorable** a la crisi que suposaria acceptar les humiliants condicions nord-americanes. **premsa espanyola** es va burlar de la capacitat militar dels EUA i va encoratjar els espanyols donant a entendre que la victòria espanyola estava garantida.

L'exèrcit americà va desembarcar per recolzar els mambises, però la guerra es va decidir al mar. Els vaixells americans, a diferència dels espanyols, tenien blindatge d'acer i canons de llarg abast. Al mar de Filipines va tenir lloc la **batalla de Cavite**. Després d'una hora de canoni la flota espanyola del Pacífic, al comandament de l'almirall Patricio Montojo, va ser destruïda per la flota americana al comandament de George Dewey. Com a curiositat, tots dos marins i els seus descendents van mantenir una relació d'amistat. Al mar de Cuba va tenir lloc la **batalla de Santiago de Cuba** que va acabar amb la destrucció de la flota espanyola de l'Atlàntic després de diverses hores de canoneig. 350 marins espanyols morts i prop de 2.000 presoners. Una sola víctima americana per un accident. Dirigia la flota espanyola l'almirall Cervera que va acabar com a presoner dels americans.

Campanyes mediàtiques de manipulació. A Espanya una onada de patriotisme es va estendre pel país, atiat per mitjans de comunicació majoritaris. Únicament no va afectar republicans, anarquistes i socialistes. La majoria dels espanyols pensaven que es guanyaria fàcilment la guerra. Igualment, els mitjans de comunicació nord-americans van exagerar la potència militar espanyola perquè la seua victòria tingués més mèrit.

Amb les seves forces de terra aïllades i sense subministraments, Espanya va haver de negociar la redempció a la **Pau de París**. Espanya va reconèixer la independència de Cuba, però sota protecció dels EUA i a canvi va rebre la suma humiliant de 20 milions de dòlars. **Cuba** va aconseguir la independència oficial el 1901, però a la pràctica era un protectorat. L'esmena Platt en la seua constitució permetia la intervenció armada dels Estats Units quan ho considerés. EUA es va quedar amb **Puerto Rico** (on no existia cap moviment independentista rellevant), **Filipines** i l'illa de **Guam**. Espanya va vendre les **Carolines, Marianes i Palau** a Alemanya (que ja havia intentat ocupar el 1885) A les Filipines un destacament espanyol, el de Baler, va continuar lluitant 6 sis mesos més després de la rendició perquè pensaven que els estaven enganyant i Espanya no s'havia rendit.

Crisi del 98. Crisi que divideix la Restauració en dues etapes. Va consistir en l'impacte per la derrota militar espanyola a la guerra contra els Estats Units perquè va ser una cosa inesperada per a la gran part dels espanyols. El resultat va ser una actitud pessimista, una crítica forta a l'endarreriment d'Espanya i una profunda reflexió sobre el sentit d'Espanya, a la qual identifiquen amb Castella, els seus valors i el seu paper en la història i en el món del moment. No era la primera potència que creien. Quan la resta es creaven els seus propis imperis, Espanya ho perd. Això es va reflectir en literatura a la Generació del 98. A més va créixer el **anticreença** entre les classes baixes.

Indis. Emigrant espanyol a Amèrica que torna a Espanya amb els diners que invertia aquí. De vegades es convertien en nous cacics.

Regeneracionisme. Moviment polític i ideològic sorgit com a conseqüència de la crisi del 98 en àmbits liberals que denuncia els defectes del sistema de la Restauració i demana reformes per corregir-ho. És la base del **revisionisme** que faran els polítics del partit conservador i del liberal.

Crisi del 98

Econòmicament la derrota va suposar un impacte limitat, ja que la pèrdua d'ingressos es va neutralitzar amb la **repatriació de capitals** que els **Indis** van invertir a la Península. Després d'uns quants anys, les relacions comercials amb Cuba es van restablir. El dany econòmic va ser la quantitat de recursos econòmics que es van cremar en aquesta guerra i que no es van fer servir per al desenvolupament del país. Espanya va perdre més de **40.000 homes**, la majoria per malalties i gairebé tots de classe baixa, de manera que va augmentar l'antimilitarisme. El rebuig a la guerra es va unir a les reivindicacions del moviment obrer. A les pèrdues humanes es va unir el cop de realitat que va suposar la derrota. Tot i que en aquesta guerra es van perdre molts menys territoris que a la Guerra d'Independència d'Hispanoamèrica, ara va afectar molt més perquè s'ha estès la idea de nació cultural. A inici de segle les independències americanes es van veure com a pèrdues de la corona, del rei (visió patrimonial) però la pèrdua de Cuba i Filipines s'entén com **pèrdues de la nació espanyola**. Per aquesta derrota a la Guerra de Cuba i la manca dels líders històrics (Cánovas havia estat assassinat el 1897 i Sagasta es va retirar el 1902 i va morir l'any següent), es va decidir acabar amb la regència i declarar a **Alfonso XIII** major en 1902 amb 16 anys. La commoció per l'inesperat fracàs militar va portar una crítica a l'endarreriment d'Espanya i una **actitud pessimista** i una profunda reflexió sobre la nació cultural espanyola i sobre la seua història, que identifiquen amb Castella. Havien d'assimilar que ja no eren la primera potència que creien quan la resta de països europeus augmentaven els seus imperis per Àfrica i Àsia. Dins aquesta actitud pessimista, sorgeix en la literatura la crida **"generació del 98"** els principals representants dels quals són Unamuno, Machado, Baroja, Valle Inclán, Azorín, Maeztu... encara que van manifestar postures polítiques diverses, coincideixen a buscar raons a aquest endarreriment.

Regeneracionisme

Joaquín Costa

La cerca de **raons a l'endarreriment** que se sent després de la crisi del 98, va portar a l'aparició del corrent intel·lectual conegut com **regeneracionisme**. Els seus integrants van criticar els mals hàbits de la societat espanyola i de les elits. Van acusar els polítics d'incompetents i corruptes, els terratinents de mantenir els llauradors a la misèria i l'Església entorpir el progrés. El desprestigi del sistema de la Restauració també va desacreditar la idea de nació espanyola cristiano-liberal i va augmentar la popularitat de les altres idees de nació: la laic-liberal dels **Republicans**, el cristià antiliberal **detradicionalistes** i les nacions perifèriques com la **catalana**. El representant més gran del regeneracionisme va ser **Joaquín Costa**, intel·lectual, advocat, historiador, enginyer (projectes d'obres hidràuliques per a Aragó) i periodista d'origen humil. Quan va intentar entrar en política, el seu partit va fracassar (Unió Nacional), però els partits dinàstics van prendre

nota de les seves propostes i van intentar **reformes** conegudes com **revisionisme polític**. Propostes de Costa:

- **Educació.** Alfabetitzar a la població completament, construint més escoles.
- **Economia.** Redistribuir la propietat amb una **reforma agrària** contra els latifundis que augmenti la productivitat. Política econòmica nacional de **embassaments i canals** per modernitzar l'agricultura i acabar amb la gana.
- **Societat.** Fer **reformes socials** per neutralitzar el moviment obrer que posa en perill el patriotisme.
- **Política.** Crítica a la **corrupció** política i el caciquisme (*"L'Oligarquia i el caciquisme"* 1901). Va acabar criticant el parlamentarisme. Primer defensava la figura del monarca com a moderador per sobre dels partits polítics, però després es va desenganyar i va acabar desitjant una república conservadora.
- **Política internacional.** Va recolzar la intervenció espanyola al Marroc com a forma de tornar la grandesa a Espanya.

En alguns aspectes recorda la nació espanyola cristiana antiliberal i en altres la nació espanyola laico-liberal. Voleu un líder carismàtic o **"cirurgia de ferro"** que mobilitzi les classes mitjanes per enderrocar l'oligarquia corrupta i apartar-les dels moviments revolucionaris.

Espanya havia experimentat, el 1898, la derrota en una guerra colonial que va liquidar les darreres restes de l'Imperi americà. (...) les classes mitjanes i altes cultes, i el món intel·lectual en conjunt, es van sumir en estat de xoc i van batejar aquella derrota com el "Desastre" per antonomàsia, la qual cosa els va portar a expressar dubtes sobre la identitat nacional o, pitjor encara, sobre la qualitat de la "raça" en si mateixa. Eren els espanyols europeus (...), és a dir, pertanyien ("pertanyíem") a les "raças" superiors, al selecte club de pobles civilitzats, o les restes de sang africana que corrien per les venes espanyoles eren la causa d'una inferioritat que algun dia podria acabar en l'anihilament? (...) "Creiem ser un gran imperi i resulta que no som res", va resumir Ramon i Cajal, per a qui el país estava com despertant d'un somni fantasiós per enfrontar-se a la dura realitat.

Doc. Sobre la crisi del 98 per Álvarez Junco al pròleg del llibre "Espanya a la I Guerra Mundial" (2014)

RESUM

1. EL SISTEMA DE LA RESTAURACIÓ (1875-1923)

- **Definició i disseny del sistema:**
  - La Restauració és també el període que va entre les dues repúbliques. Cánovas del Castillo va dissenyar el sistema de la Restauració. Va tenir dos períodes:
    - i. 1a part de la Restauració fins a la crisi del 98 amb:
      1. **Alfonso XII(1875-85)**
      2. **Regència de Maria Cristina d'Habsburg (1885-1902)**
    - ii. 2a part de la Restauració amb la majoria d'edat i regnat de **Alfonso XIII (1902-31)**
      1. **Alfonso XIII** al sistema de la restauració que entra en crisi **(1902-23)**
      2. **Alfonso XIII** amb el dictador **Miguel Primo de Rivera.(1923-31)**
  - **Funcionament electoral:** Un sistema bipartidista caracteritzat pel **turnisme pactat** en eleccions amb tupinada. El frau electoral es planificava per mitjà del **encasellat** aplicat pels governadors civils i els **caps rurals** que es recolzaven a la seua xarxa clientelar.
- **Marc institucional.** El sistema es va institucionalitzar a la **Constitució de 1876**. De característiques liberal moderada (confessionalitat, sobirania compartida) però el 1890 es va aprovar l'universal masculí.
- **Els Partits Polítics:**
  - **Partits dinàstics:** Dos partits fan tornos: el **conservador** (antics moderats) dirigits per Cánovas, i **liberal** (antics progressistes) dirigits per Sagasta. Aquests segons augmenten el sufragi i les llibertats quan governen.
  - **Oposició:** Es permeten altres partits però sense rellevància: republicans (dividits), carlins i nacionalistes perifèrics.
- El **caciquisme** va ser una cosa generalitzada a Europa i als EUA en aquesta època. A Europa de tipus rural (terratinents del camp) i als EUA de tipus urbà (empresari de la ciutat).
- El **fraude electoral** per part de les classes altes, era un problema sistemàtic que tenien tots els països d'Europa Occidental des que es va instaurar el sufragi universal masculí.

2. NACIONALISME

- **Evolució conceptual de "nació":**
  - Al segle XVIII el liberalisme va aportar la idea de sobirania de la "**nació política**" conjunt de ciutadans iguals davant la llei que s'oposa a la idea de sobirania (absolutista) del monarca.
  - Al segle XIX **des d'Alemanya** el terme de nació adquireix característiques transcendents i culturals (idioma, valors, creences, etc.) convertint-se en "**nació cultural**". Els seus defensors cerquen justificacions històriques. Són ideologies interclassistes que es fan servir des de les institucions contra les ideologies de classe del moviment obrer.
- **Tipus de nació cultural espanyola:**
  - *Cristiano-liberal.* Defensat pels Liberals moderats.
  - *Secular-liberal:* Liberals progressistes i republicans. (*principal entre les noves oligarquies*).
  - *Antiliberal:* Tradicionalistes, dominant entre les oligarquies desplaçades (nobles) però irrellevant.
- **Els nacionalismes perifèrics.** A finals del segle XIX, sorgeixen els nacionalismes disgregadors:
  - **Nació cultural catalana:** 1r regionalista amb Almirall, 2n nacionalista federal però no independentista amb Prat de la Riba a les *Bases de Manresa (1892)*, 3r nacionalista i independentista en el segle XX.
  - **Nació basca:** Amb el **PNV (1895)** de Sabino Arana.
  - **Altres moviments:** Regionalismes a Galícia, València i Andalusia. Va créixer en ser la ideologia preferida per les burgesies regionals.
- A Europa també hi va haver **nacionalisme unificador** centralista com el francès alemany o italià i **nacionalismes disgregadors** com als Imperis rus, britànic, austríac o otomà. Tots ells tant de caràcter liberal o antiliberal.

3. EL MOVIMENT OBRER AL SEGLE XIX

- **Orígens i evolució:**
  - La revolució industrial va venir acompanyada de la formació del moviment obrer, primer amb **Actes interpretats** (Alcoi 1821, La Vapor 1835, València 1842) després organitzant-se (1840 amb Espartero) i amb vagues (1855 vaga general a Barcelona).
  - Durant el Sexenni es va formar **FRE a l'AIT** i van protagonitzar revoltes urbanes (Alcoi 73).
  - L'AIT (Associació Internacional de Treballadors) o Primera Internacional (1864-76) va ser una aliança de sindicats i associacions obreres d'Europa i els EUA d'ideologia anarquista i d'ideologia socialista.
- **Corrents ideològics:**
  - **Anarquisme:** L'anarquisme de Bakunin va arribar abans i va tenir més pes que a altres països. Eren assemblearis, federalistes i contraris a l'Estat o qualsevol autoritat jeràrquica. El **anarcosindicalisme** optava per una vaga general. També hi va haver anarcoterrorisme o propaganda pel fet.
  - **Socialisme marxista:** Va arribar després. Volien canviar el sistema des de la lluita sindical per això van fundar un sindicat, **UGT (1888)**, i des de l'Estat, per la qual cosa van fundar el partit polític **PSOE (1879)**, dirigit per Pablo Iglesias. Tenien dos corrents: el reformista (canvis progressius) i el revolucionari (canvi total de cop).
- **Reaccions institucionals i religioses:**
  - L'Església va intentar contrarestar l'avenç dels sindicats vermells amb cercles obrers catòlics.
  - El govern va tractar els problemes socials amb la **Comissió de Reformes Socials**(1883): va fer estudis, informes i propostes però sense resultats pràctics així que les lluites socials van seguir.
- A Europa l'experiència de la **Comuna de París** (1871), primer govern obrer de la història, havia espantat les classes altes de manera que van facilitar reformes polítiques, socials i laborals per reduir el descontentament de les classes baixes. Però la seua lentitud va propiciar la formació d'una gran aliança de sindicats i partits obrers d'ideologia socialista marxista anomenada la **II Internacional (1889-1914)**, on hi havia el PSOE i la UGT. El cada vegada més gran creixement electoral dels anomenats **partits socialistes** va obligar a les classes altes a l'ús del **caciquisme**, el **fraud electoral**. Les oligarquies (nobles i burgesos) van intentar frenar la seua popularitat amb **tímides reformes econòmiques i laborals** que van ser insuficients. Exemple d'això va ser la creació de la Seguretat Social per part del conservador Bismarck a l'Imperi alemany. El **Model de Bismarck** va consistir en assegurances sanitàries i de jubilació de tipus contributiu, és a dir, finançats pels mateixos treballadors. Per això, el seu abast i cobertura depenia del salari de cada treballador.

4. COLONIALISME, GUERRA DE CUBA I CRISI DE 1898

- **Pacificacions inicials del sistema:**
  - Amb Cánovas del Castillo, Martínez Campos van posar fi a la **3a Guerra carlina (1872-76)**, després de la qual les províncies bascongades van perdre els furs però va obtenir l'autonomia fiscal.
  - Amb la **Pau de Zanjón** va acabar la Guerra dels 10 anys (1868-78), després de la qual es va prometre l'autonomia i acabar amb l'esclavitud, però no es va fer.
- **El sistema de Reclutament.** La llei de reclutament de 1878 va organitzar el reclutament i la "mili" amb sorteigs per **quintes**, però va mantenir la redempció pagant i els substituïts, per la qual cosa era discriminatori i generava descontent social.
- **Expansió colonial i primer conflicte africà:**
  - En el repartiment colonial del **Congrés de Berlín (1885)**, a Espanya se li va assignar Riu d'Or (Sàhara Occidental), Riu Muni i Fernando Poo (Guinea Equatorial). Aquest any Espanya va mantenir les Carolines amenaçades per Alemanya. Molts països europeus, els més industrialitzats, van obtenir imperis territorialment més grans que Espanya.
  - Quan el governador Margallo va construir unes fortaleses per ampliar els límits de l'enclavament de Melilla, hi va haver una guerra amb els rifenys de la zona: la **Primera Guerra de Melilla (1893-94)**.
- **Els conflictes colonials de 1895-1896:**
  - Va esclatar la **Guerra d'Independència de Cuba el 1895** amb el *El crit de Baire* de José Martí a causa de l'incompliment de l'acordat a la Pau de Zanjón i de l'augment dels aranzels (1891). L'exèrcit va lluitar contra els guerrillers patriotes cubans, **mambises**, de la zona oriental amb troches.
  - El 1896 es van rebel·lar els patriotes filipins.
  - El general Weyler va usar la **reconcentració**, el que va provocar la gana, així que va ser substituït.
- **La Guerra Hispano-Estadounidense i el Desastre de 1898:**
  - EUA a finals de segle s'havia recuperat de la seua guerra civil i havia esdevingut la primera potència industrial del món. Com que els comerciants nord-americans veien un perjudici per als seus interessos el proteccionisme espanyol a Cuba, el govern volia intervenir i va intentar comprar l'illa de Cuba a Espanya, però s'hi va negar.
  - EUA va aprofitar l'incident del *Maine* per declarar la guerra a Espanya (1898): la guerra hispano-americana. Després de la batalla de Cavite a Filipines i la de Santiago de Cuba, Espanya, sense flota, va haver d'acceptar la humiliant **Pau de París** per la qual va renunciar a Cuba, Filipines i Puerto Rico.
- **Conseqüències i impacte del 98:**
  - A la guerra van morir 40.000 espanyols de classe baixa (la majoria de malalties) però amb els indians es va produir la repatriació de molts capitals que van impulsar la indústria peninsular.
  - Va tenir un gran impacte col·lectiu negatiu, la **crisi del 98**, que va afectar el pensament (**regeneracionisme**) i la literatura (**generació del 98**).
  - L'oposició al sistema de la Restauració va créixer: els republicans, els nacionalismes perifèrics (catalanisme i el PNB), els tradicionalistes i el moviment obrer (anarquistes i socialistes).
  - Desprestigi de l'exèrcit. Els militars per rentar la seua imatge van recolzar la campanya al Marroc.
  - **Molts països europeus tenien grans imperis colonials i Espanya només petits enclavaments a la costa del Sàhara i al golf de Guinea (Riu Muni i Bioko).**
- **El Regeneracionisme i Revisionisme:**
  - El **regeneracionisme**, representat amb **Joaquín Costa**, creu que Espanya està endarrerida respecte a Europa i ha de fer reformes per modernitzar-se: en educació alfabetitzar, en política contra la corrupció i el caciquisme, en economia contra els latifundis i en favor d'infraestructures hidràuliques, en societat reformes socials per neutralitzar el moviment obrer, en política internacional intervenció al Marroc per patriotisme. Creu a la figura d'un **cirurgià de ferro** per fer aquestes reformes davant de les resistències.
  - A l'etapa següent, els partits dinàstics (Conservador i Liberal) van iniciar fer reformes seguint les idees regeneracionistes, el que s'anomena **revisionisme polític**, però es van quedar curts.